

Stand-van-zaken rapport

Uitvoering van de aanpak in gebieden

29 november 2024

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
2 Nationale stand van zaken	6
2.1 Verdeling naar landbouw-, water- en natuurmaatregelen	7
2.2 Met de maatregelen beoogde resultaten	10
2.3 Inzet van middelen in gebieden met extra uitdagingen	11
2.4 Maatregelen dragen bij aan verschillende doelen	12
2.5 Uitvoering van lopende maatregelen 2022 komt op gang	14
2.6 Landelijke ondersteunende maatregelen	17
3 Stand van zaken per provincie	21
3.1 Drenthe	22
3.2 Flevoland	24
3.3 Friesland	26
3.4 Gelderland	28
3.5 Groningen	30
3.6 Limburg	32
3.7 Noord-Brabant	34
3.8 Noord-Holland	36
3.9 Overijssel	38
3.10 Utrecht	40
3.11 Zeeland	42
3.12 Zuid-Holland	44
4 Bijlage	46
4.1 Toelichting bij overzicht per provincie	47

Samenvatting

Landelijke en provinciale regelingen investeren € 4,2 miljard. in het landelijk gebied

In de periode 2022 - 2024 zijn generieke en gebiedsspecifieke regelingen gefinancierd voor maatregelen die in het landelijk gebied bijdragen aan doelen voor natuur, stikstof, klimaat en water. Er wordt € 4,2 miljard ingezet voor concrete maatregelen die zich richten op onder andere vermindering van stikstofemissie, het verbeteren van de waterkwaliteit en het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. Van deze middelen is € 1,82 miljard. besteed aan de landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties met piekbelasting, € 177 mln. voor ondersteunende middelen voor kennis en innovatie, € 233 mln. voor de nationale grondbank en € 2,027 miljard. om uitvoering te geven aan provinciale maatregelpakketten. De kamer is afzonderlijk per brief over de voortgang van de LBV(+) geïnformeerd¹. Provinciale maatregelen zijn in twee rondes uitgevraagd en via twee regelingen aan provincies beschikt. Van de maatregelen die eind 2022 zijn goedgekeurd is een gedeelte sinds 2023 in uitvoering. Het grootste gedeelte van de goedgekeurde maatregelen zal echter de komende periode in uitvoering gaan.

Merendeel van de provinciale middelen zijn gericht op een toekomstbestendig boeren erf

In totaal is voor € 2.027 mln. aan provinciale maatregelen goedgekeurd. Hiervan heeft 54% (€1.083 mln.) betrekking op landbouwmaatregelen die bijdragen aan vermindering van stikstofemissie, 25% (€ 507 mln.) gaat naar natuurmaatregelen en 15% (€ 295 mln.) gaat naar watermaatregelen. 7% (€ 142 mln.) van de middelen gaat naar uitvoering in de provincies door gebiedsgericht samenwerken. Op het gebied van de landbouwmaatregelen komt naar voren dat de meeste middelen (ruim € 500 mln.) zijn toegekend voor maatregelen gericht op agrarisch ondernemers die aan de slag willen met doorontwikkeling via verbeterde techniek en management, doelsturing, coaching of verplaatsen. Daarnaast is ruim € 230 mln. beschikbaar voor boeren die willen extensiveren en € 290 mln. voor (gedeeltelijke) bedrijfsbeëindiging en herwaardering grond (zowel voor blijvende landbouw als functiewijziging natuur).

Maatregelen dragen bij aan diverse doelen en landen deels in gebieden met uitdagingen

In de aanpak voor het realiseren van de beleidsdoelen spelen gebieden waar extra uitdagingen zijn een belangrijke rol, namelijk beekdal, veenweidegebieden en de zones rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Binnen deze gebieden is vaak sprake van een samenstel van maatregelen op het gebied van water, natuur, klimaat en landbouw. Circa 42% van de aan provincies toegekende middelen landt (deels of geheel) in de gebieden met speciale uitdagingen.

De maatregelen beogen bij te dragen aan internationale doelen voor natuur, water en klimaat. Opgemerkt wordt dat maatregelen vaak aan meerdere doelen bijdragen. Zo heeft een deel van de landbouwmaatregelen invloed op zowel de natuur-, klimaat- als de wateropgave. Het grootste aandeel van middelen is toegekend voor maatregelen die zich richten op het verminderen van emissie van stikstof dat moet leiden tot minder depositie van stikstof op N2000-gebieden (53%), gevolgd door het uitbreiden en versterken van natuurareaal (18%). Op het gebied van water dragen maatregelen primair bij aan reductie van nutriënten in grond- en oppervlaktewater (7%). Een groot deel van de maatregelen draagt ook bij aan klimaatdoelen, waarbij een klein deel (7%) van de maatregelen primair gericht is op vastlegging en verminderde emissie van broeikasgassen.

Uitvoering komt op gang; juridische hobbels en opstartfases nemen tijd in beslag

Provincies en gebiedspartners zijn op weg met de uitvoering van de maatregelen die eind 2022 zijn toegekend voor een bedrag van € 486 mln. (24% van het totaal beschikte bedrag). Daarmee zijn de meeste maatregelen in de opstartfase gebracht. Ongeveer de helft van de maatregelen heeft te maken met vertraging. De maatregelen met vertraging zijn vooral landbouwmaatregelen waarbij het instrument grondverwerving wordt ingezet en subsidie/compensatie regelingen. Juridische belemmeringen, waaronder het proces van verlenen van vergunningen en staatssteun, zorgen voor vertragingen. Ook moeten, met name bij grootschaligere maatregelen, opstart- en/of uitwerkingsfases in het traject doorlopen worden alvorens tot uitvoering te komen. De kosten van deze fases zijn vaak relatief laag waardoor voortgang op basis van financiële cijfers niet altijd een volledig beeld geeft.

---

¹ De kamer is apart in de brief d.d. 14 oktober (Kamerstuk 30252, nr. 174) is geïnformeerd over de LBV+.

Faciliteiten voor pilots, kennis, innovatie en grond ondersteunen gebiedsgerichte aanpak

Ter ondersteuning van de gebiedsgerichte aanpak voor de opgaven in het landelijk gebied is er in 2023 € 177 mln. beschikbaar gesteld voor kennis- en innovatieregelingen. Door gecoördineerd vanuit het Rijk te werken aan fieldlabs, het testen van doelsturing, meet- en rekensystematiek, procesbegeleiding op het erf en digitalisering wordt ervoor gezorgd dat kennis en kaders voor alle provincies worden ontwikkeld. Dit gebeurt o.a. op de Boerderij van de Toekomst in Lelystad en Zuidoostelijk Zandgebied en het fieldlab Oost-Nederland.

Daarnaast is de Nationale Grondbank (NGB) in januari 2023 ingericht voor een betere grondmobiliteit die bijdraagt aan beschikbaarheid van landbouwgrond voor boeren (o.a. via ruil van grond, verplaatsen, omvormen) en natuur. Een aankoopbudget van € 172 miljoen is beschikbaar gesteld ter financiering van aankooptrajecten. Hoewel het lastig is om vooraf aantallen en omvang in te schatten, is het wel aannemelijk dat de middelen van € 172 miljoen tot en met 2027 volledig uitgeput zullen worden.

Opgaven verschillen per provincie, omvang en focus maatregelen ook

Omdat de opgaven en aanpak per gebied verschillen, zijn ook de focus en de financiële omvang van de maatregelen per provincie verschillend. Met de gebiedsgerichte aanpak hebben provincies zelf prioriteit gegeven aan maatregelen die nodig zijn en een bijdrage leveren aan de diverse doelen. Er zijn zowel duidelijke verschillen als overeenkomsten tussen provincies ten aanzien van het type maatregelen, activiteiten en beoogde resultaten. De gerealiseerde prestaties in termen van deelname van bedrijven, grondafwaardering en hectares aan natuur- en wateraanpassingen worden de komende jaren door Rijk en provincies gemonitord.

1 Inleiding

Het Rijk heeft in de voorgaande kabinetsperiode gekozen voor een nationale aanpak waarbij naast landelijke regelingen ook provincies de regie hebben op het ontwikkelen en uitvoeren van maatregelen die bijdragen aan doelen die gebaseerd zijn op bindende afspraken met de Europese Commissie: de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) (1979 en 1992), de Nitraatrichtlijn (1991), de Kaderrichtlijn Water (2000) en de afspraken over klimaat. In de jaren 2022 tot en met 2024 is € 4,2 miljard ingezet voor onder andere de landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties met piekbelasting (1,820 miljard), de ondersteunende middelen voor kennis en innovatie (177 mln.), de nationale grondbank (232 mln.). Dit omvat ook ca. € 2,03 miljard. aan middelen die aan provincies zijn toegekend om uitvoering te geven aan provinciale maatregelen (pakketten). Deze rapportage bevat een stand van zaken van de totaal aan provincies toegekende maatregelen. Daarnaast wordt ook stilgestaan bij de stand van zaken van de generieke maatregelen voor kennis en innovatie en de nationale grondbank, waar middelen voor worden ingezet die ondersteunend zijn aan de uitvoering door provincies.

Inzicht in prestaties

Deze rapportage geeft het parlement inzicht in de stand van zaken van lopende maatregelen en de verantwoording over de realisatie in 2023. Daarnaast dient het document om dit inzicht te geven aan regionale overheden, ondernemers, bewoners en andere geïnteresseerden. Deze rapportage beschrijft de gefinancierde maatregelen op het niveau van ingezette middelen en beoogde resultaten (output), en voortgang. De voortgangsmonitoring op basis waarvan het rapport is opgesteld vormt een belangrijk instrument voor het Rijk en de provincies om de realisatie van maatregelen te monitoren en, waar nodig, bij te sturen om de beoogde resultaten binnen de vastgestelde termijnen en budgetten te behalen.²

Leeswijzer

Het rapport is opgebouwd uit twee delen, namelijk een nationale en een provinciale weergave. Hoofdstuk 2 bevat de **stand van zaken op het nationale niveau** van het totaal aan maatregelen die aan provincies zijn toegekend en de ondersteunende generieke maatregelen. Hoofdstuk 3 bevat de **stand van zaken per provincie** met een weergave van de toegekende provinciale maatregelen en daarbij wordt ingegaan op de voortgang over 2023.

---

² De monitoring van het daadwerkelijke doelbereik is geen onderdeel van deze rapportage. Er lopen verschillende monitoringstrajecten op het gebied van natuur, water en klimaat waar de maatregelen in deze rapportage al (deels) in mee worden genomen. Denk aan de Klimaat- en energieverkenning, de Staat van het water en Voortgangsrapportage Natuur.

2 Nationale stand van zaken

De provincies hebben tussen 2022 en 2024 op verzoek van het kabinet provinciale maatregelen(pakketten) ingediend bij het Rijk waarmee zij op korte termijn maatregelen kunnen nemen op het gebied van landbouw, stikstof, klimaat, water en natuur.³ Deze maatregelen zijn door Rijkstoetsteams en kennisinstellingen integraal beoordeeld. In totaal is voor € 2.027 mln. aan maatregelen goedgekeurd om bij te dragen aan klimaat, water en natuur. Van de maatregelen die eind 2022 zijn goedgekeurd is een gedeelte sinds 2023 in uitvoering. Het grootste gedeelte van de goedgekeurde maatregelen zal echter de komende periode in uitvoering gaan. In paragraaf 2.1 t/m 2.4 wordt dieper ingegaan op de maatregelen, hoe deze zijn verdeeld over provincies en geven we een indicatief overzicht in welke gebieden met gestapelde opgaven de maatregelen landen en aan welke doelen deze primair bijdragen. Daarna wordt in paragraaf 2.5 nader ingegaan op de voortgang van de maatregelen die in 2023 in uitvoering zijn gegaan. Daarnaast zijn vanaf 2022 ook middelen beschikbaar gesteld voor landelijke (generieke) maatregelen op het gebied van kennis en innovatie en de aankoop van grond. Deze maatregelen worden in paragraaf 2.6 beschreven.

Integrale ontwikkeling en beoordeling van maatregelen

Provinciale maatregelen zijn in twee ronden uitgevraagd en via twee regelingen aan provincies beschikt. De verdeling van in 2022 en 2024 aan provincies toegekende middelen staat in Tabel 1.

Maatregelen 2022: In 2022 dienden provincies maatregelen in die onafhankelijk zijn getoetst door Wageningen Economic Research (WEcR). Op basis van deze toets en de daaropvolgende besluitvorming is aan provincies € 486 mln. toegekend⁴ waarvoor tien provincies aanvragen voor rijksbijdragen hebben ingediend.⁵ Deze maatregelen zijn beschikt onder de *Regeling specifieke uitkering provinciale versnellingsvoorstellen transitie landelijk gebied*.

Maatregelpakketten 2024: 1 juli 2023 dienden provincies de eerste versie gebiedsprogramma's en nieuwe maatregelpakketten in. Deze maatregelpakketten zijn integraal beoordeeld door Rijkstoetsteams⁶. Daarnaast werd WEcR gevraagd om een onafhankelijk oordeel te geven op de aannemelijke bijdrage aan doelbereik en risicobeheersing. Alle provincies hebben vervolgens op 1 april 2024 verbeterde maatregelpakketten ingediend. In totaal is door de provincies € 3 miljard. aangevraagd, waarvan € 1.541 mln. door de Rijkstoetsteams positief is beoordeeld. Deze middelen zijn beschikt onder de *Regeling Provinciale Maatregelen Landelijk Gebied (RPML)*.⁷

Provincies	2022	2024	Totaal
Drenthe	50	270	320
Flevoland	4	13	16
Friesland	24	180	204
Gelderland	225	33	257
Groningen	1	60	61
Limburg	26	55	81
Noord-Brabant	71	231	302
Noord-Holland	1	21	22
Noord-Nederland*	69		69
Overijssel	13	234	247
Utrecht		249	249
Zeeland		7	7
Zuid-Holland	3	188	191
Eindtotaal	486	1541	2027

Tabel 1. Overzicht van toegekende middelen in 2022 en 2024 voor elke provincie (bedragen in mln.).

* 'Noord Nederland' is een samenwerking tussen de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe.

³ Daarnaast dragen de maatregelen ook bij aan doorontwikkeling van de landbouw en een vitaal platteland.

⁴ Ook is € 18,5 mln. toegekend voor Staatsbosbeheer. Kamerbrief d.d. 15 juli 2022 nr. DGS/22300439

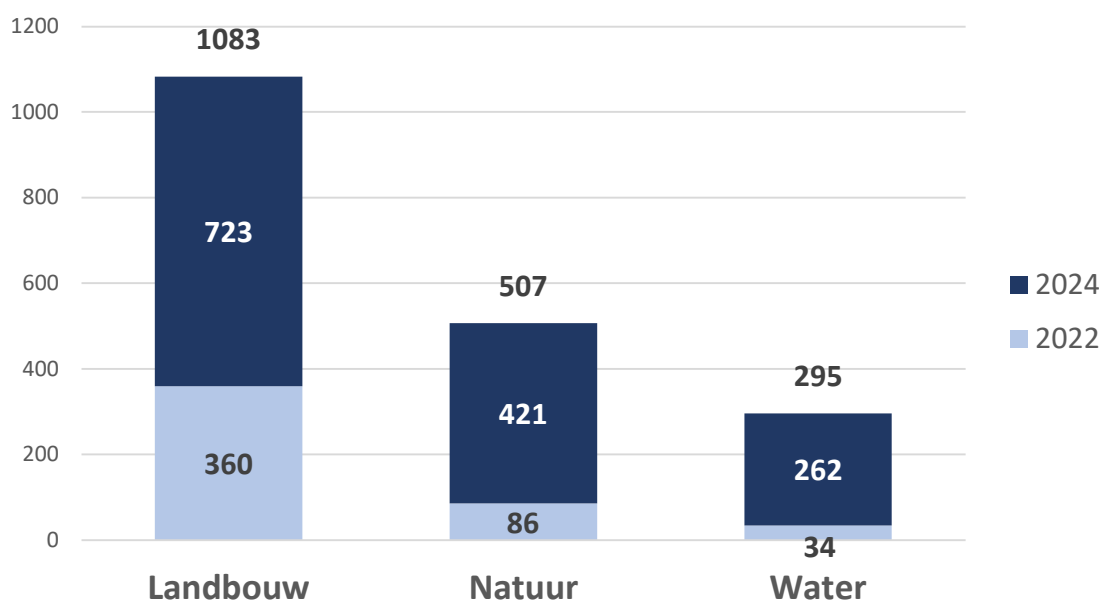
⁵ Utrecht en Zeeland in '22 hebben geen aanvraag ingediend. Regeling d.d. 22 november 2022, nr. WJZ/22543722.

⁶ Samengesteld door rijksdirecties van LVVN, IenW, inclusief input van Defensie, EZK en FIN

⁷ Regeling van 7 juni 2024, nr. WJZ/58032956 en regeling van 18 juli 2024, nr. WJZ/62856143

2.1 Verdeling naar landbouw-, water- en natuurmaatregelen

Er zijn drie typen maatregelen, namelijk landbouw, natuur en water. Type maatregelen verwijzen naar de aard en het domein waar de maatregel op ingrijpt. Voor de categorisering naar maatregeltype zijn definities gehanteerd die zijn afgestemd op de PBL ex-ante evaluatie⁸ en een instrumentenkoffer die door LVVN is ontwikkeld.⁹ In totaal is er in 2022 en 2024 € 1.955 mln. aan middelen toegekend voor provinciale maatregelen. Van de positief beoordeelde maatregelen en maatregelen in uitvoering heeft 57% (€ 1.083 mln.) betrekking op landbouwmaatregelen die bijdragen aan vermindering van stikstofemissie, gaat 27% (€ 507 mln.) naar natuurmaatregelen en 16% (€ 295 mln.) gaat naar watermaatregelen. Maatregelen die bijdragen aan de klimaatopgave vallen zowel onder het type landbouw-, natuur- en watermaatregelen. Denk aan: waterpeil verhoging in veenweidegebied (watermaatregel), uitbreiding bosareaal (natuurmaatregel) en managementmaatregelen of innovaties (landbouwmaatregel). Figuur 1 geeft de verdeling over de drie groepen maatregelen weer, uitgesplitst voor de toekenningen in 2022 en 2024.

Figuur 1. Provinciale maatregelen onderverdeeld naar landbouw, natuur en water. Daarnaast zijn er nog voor ca. 140 mln. aan maatregelen voor gebiedsgericht samenwerken.

Wat opvalt in de indieningsronde van 2024 ten opzichte van 2022 is de toename van natuurherstelmaatregelen en water gerelateerde maatregelen, terwijl de toekenning voor landbouwmaatregelen ook twee keer zo groot is. De verhouding tussen landbouw-, natuur- en watermaatregelen is in 2022 respectievelijk 75%, 18% en 7%. In 2024 ontstaat een evenwichtiger beeld waarbij ongeveer de helft (51%) van de maatregelen zich richt op de landbouw en de andere helft op natuur en water (respectievelijk 30% en 19%). De reden voor de wijziging ligt mogelijk in het feit dat provincies door zijn gegaan met het ontwikkelen van een integrale aanpak, waarbij ook de vanuit natuurdoelanalyses (NDA's) geconstateerde verslechtering waarbij de instandhoudingsdoelen uit zicht raken, de opgave voor VHR en adviezen vanuit Rijk en kennisinstellingen uit de eerdere indieningsronde zijn meegenomen.

⁸ Zie PBL rapport Ex ante analyse Nationaal Programma Landelijk Gebied Provinciale programma's en rijksmaatregelen van 26-2-2024

⁹ Het PBL heeft 15 november 2024 een achtergrondstudie 'Inventarisatie provinciale maatregelen landelijk gebied gefinancierd uit het Transitiefonds' gepubliceerd. De rapportage van LVVN is gebaseerd op de provinciale aanvragen en de inhoudelijke voortgangsverslagen terwijl PBL zich op openbare bronnen baseert. Daarnaast kennen de rapporten een andere peildatum. In de data van LVVN zitten aanpassingen tot en met november '24 terwijl het PBL zich baseert op de informatie zoals die op de datum van publicatie van de regelingen bekend was. Hierdoor kunnen er verschillen zijn in de analyses.

Maatregelen gericht op het toekomstbestendig ondernemen die bijdragen aan doelen voor natuur, water en klimaat

Binnen de drie type maatregelen op het gebied van landbouw, natuur en water kunnen verschillende maatregelcategorieën vallen, zie onderstaande tabel. Hieronder wordt een nadere specificatie en toelichting gegeven van de verschillende soorten maatregelen waar provincies middelen voor ontvangen. Op het gebied van de landbouwmaatregelen komt naar voren dat de meeste middelen (in totaal ruim € 500 mln.) zijn toegekend voor maatregelen gericht op agrarisch ondernemers die aan de slag willen met het aanpassen en toekomstbestendig maken van hun bedrijf. Daarnaast is € 238 mln. beschikbaar voor boeren die willen extensiveren en € 290 mln. voor (gedeeltelijke) bedrijfsbeëindiging en herwaardering grond (zowel voor blijvende landbouw als functiewijziging natuur). Bij natuurmaatregelen zijn de meeste middelen toegekend voor natuurherstel (in totaal € 192 mln.), waaraan met name de maatregelpakketten van 2024 een aanzienlijke bijdrage leveren. Ook groen-blauwe dooradering* (€ 128 mln.) is met name onderdeel van de maatregelpakketten van 2024. Deze middelen zijn aanvullend op de middelen uit Programma Natuur die dit jaar voor natuurherstel beschikbaar zijn gesteld. Binnen de watermaatregelen zijn de meeste middelen toegekend voor aanpassing van het waterpeil (€ 115 mln.). Hieronder wordt een korte beschrijving gegeven van een aantal van de meest omvangrijke maatregelen waar middelen voor zijn toegekend aan de provincies.

Maatregel categorie	Beschikt (€ mln.)		
	2022	2024	Eindtotaal
Landbouw	360	723	1.083
Technische maatregelen veehouderij	78	222	300
Beëindiging veehouderij	140	150	290
Extensivering (grond)	45	193	238
KPI en resultaatsturing	8	96	104
Managementmaatregelen veehouderij	41	31	72
Verplaatsing veehouderij	22	4	26
Plattelandsontwikkeling	23		23
Management en technisch akker- en tuinbouw	0,3	20	20
Coaching en ondersteuning	3	8	11
Natuur	86	421	507
Natuurherstel	45	147	192
Nieuwe natuur en bos	37	148	186
Groenblauwe dooradering	3	125	128
Water	34	262	295
Waterpeil aanpassen	22	93	115
Aanleg/verbreding en herstel beekdalen	7	70	77
Water vasthouden (hydrologisch herstel)		70	70
Watermaatregelen (overige)	5	28	33
Gebiedsgericht samenwerken	7	135	142
Eindtotaal	486	1.541	2.027

Tabel 2. Middelen uitgesplitst naar soorten maatregelen (bedragen in mln.) * Groenblauwe dooradering is een integrale natuurmaatregel die ingrijpt binnen alle drie de domeinen.

Doelsturing: Het doel van provinciale doelsturing (KPI)-maatregelen is de toepassing (op pilots niveau) van doelsturing bij agrarische ondernemers in de gebieds- en bedrijfsgerichte aanpak. Tegelijk is het doel hiermee om de ontwikkeling van een eenduidige, landelijke systematiek voor doelsturing te versterken (zie hfd. 2.6). Acht provincies zetten in op de doelsturingssystematiek, waarbij eigen accenten worden aangebracht, om boeren te belonen voor het behalen van duurzaamheidsdoelstellingen waarbij die van de veehouderij het meest is uitgewerkt. Ook is er ruimte voor onderdelen die nog niet zo ver zijn uitgewerkt, bijvoorbeeld de fruitteelt in Utrecht.

Technische en managementmaatregelen veehouderij: Voor negen provincies is gezamenlijk € 372 mln. goedgekeurd voor technische en managementmaatregelen veehouderij om bij te dragen aan

het verminderen van emissies uit de agrarische sector. Bij technische maatregelen ligt een focus op emissiearme stalsystemen en/of staltechnieken.

Extensivering: vijf provincies ontvangen middelen voor de extensivering van de landbouw. Provincies zetten extensivering in voor aankoop en herwaardering van gronden, met name ten behoeve van de zones rondom stikstofgevoelige natuur en natuur. Noord-Brabant, Drenthe en Overijssel hebben hiervoor de meeste middelen toegekend gekregen.

Beëindiging veehouderij: Naast de landelijke beëindigingsregelingen veehouderijlocaties zijn er vanuit het Rijk aanvullende middelen toegekend voor provinciale regelingen voor de beëindiging van veehouderijen. Provincies kunnen hierbij, mits aan de voorwaarden wordt voldaan, gebruik maken van de staatssteunnotificatie die in het voorjaar 2024 door de Europese Commissie is afgegeven voor de Maatregel Gebiedsgerichte Beëindiging. In ieder geval Drenthe, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant en Overijssel zetten hiervoor middelen in.

Natuurherstel: Voor natuurherstel is bijna € 192 mln. aan maatregelen goedgekeurd voor negen provincies (met name Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Friesland). Dit omvat een grote variatie aan maatregelen, waaronder kleinschalig onderzoek naar functieverandering en inrichting (Utrecht), bosrevitalisering (Gelderland), transformatie Restveengebied Zuiderplas (Zuid-Holland), en duurzaam behoud weidevogelgrasland (Friesland).

Groenblauwe dooradering: Negen provincies ontvangen middelen voor groenblauwe dooradering, met de meest omvangrijke pakketten in Noord-Brabant en Zuid-Holland. Groenblauwe dooradering is bij uitstek een maatregel waarmee integraal kan worden bijgedragen aan doelen op het gebied van water, natuur en klimaat.

Diverse watermaatregelen: Er zijn diverse gebiedsspecifieke watermaatregelen toegekend. Voor water vasthouden gaat het bijvoorbeeld om het tegengaan van verdroging en inrichten van waterbergingen in het landschap. Waterpeil aanpassen omvat maatregelen voor verhoging van grondwaterstanden en vernatting van gronden. Maar ook maatregelen gericht op beekdalen, waterkwaliteit, hermeandering, vispassages en beschikbaarheid van zoet water zijn toegekend.

Gebiedsgericht samenwerken: Alle provincies werken samen met gebiedspartijen om tot uitvoeringsresultaten te komen. Vijf provincies hebben separate maatregelpakketten ingediend waarin samenwerkingstrajecten expliciet onderdeel uitmaken van de voorgestelde aanpak en resultaten. Met name de provincie Overijssel heeft een omvangrijk maatregelpakket om via gebiedsprocessen, onder andere binnen proeftuinen, tot gedragen oplossingen te komen voor de opgaven in haar landelijk gebied.

Uitgelicht: Technische innovatie leidt tot praktijkoplossingen in Flevoland

Provincie Flevoland onderzoekt samen met agrarische ondernemers de mogelijkheden om het 'afspoelen' van gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten naar het oppervlaktewater zoveel mogelijk te voorkomen. Bij sommige grondsoorten dringt regenwater bij hevige regenval namelijk niet snel genoeg in de bodem. Sinds 2020 testen agrariërs een aantal methoden die dat moeten verbeteren. Die bleken meestal effectief en praktisch toepasbaar.

Menko Oosterhuis, projectleider bij Provincie Flevoland: "Na een start met zes methoden, bleven er in de praktijkproef twee nieuwe methoden over die succesvol bleken: de woeltand en een stappenwiel. Een woeltand maakt de harde grond los tussen de ruggen van het gewas. Het water trekt sneller de grond in op de plek waar het valt. Het nieuw ontwikkelde stappenwiel maakt een soort wafelprofiel in de bodem. Het reliëf houdt het water langer vast, dat zo meer tijd krijgt om in de bodem te dringen. Dat voorkomt dat water gaat afstromen."

De resultaten waren verrassend: na twee jaar bleek al dat door het wafelprofiel er 75% minder water wegspoelde. Maar dat de natuur zijn eigen gang gaat, bleek uit het derde proefjaar. "We hebben veel geleerd over technische mogelijkheden, maar ook dat het weerbarstige klimaat en locatieomstandigheden het moeilijk maken om te sturen via generieke maatregelen.

Doelsturing kan helpen om ruimte te bieden voor maatwerkoplossingen."

2.2 Met de maatregelen beoogde resultaten

Hieronder wordt op basis van de aanvragen van de maatregelen in de aanvraagronde van 2022 en 2024 een beeld gegeven van de directe resultaten en prestaties die met de maatregelen worden beoogd. Deze cijfers zijn indicatief en geven slechts een globaal beeld van de orde van grootte van de resultaten die met de middelen worden bereikt.¹⁰ De indicatoren die zijn weergegeven zijn enkel de indicatoren waarop provincies volgens de RPML-regeling en beschikkingen jaarlijks rapporteren. Daarnaast worden ook andere resultaten beoogd (zoals onderzoeken). Op basis van eventuele wijzigingen in de inzet van de middelen kunnen ook de verwachte resultaten wijzigen. Ook bestaat er een grote spreiding op de meeste indicatoren van de kosten per eenheid (hectare, kilometer of bedrijf). Dit geeft weer dat er een grote diversiteit is in het type investering en de intensiviteit en complexiteit van maatregelen. De prestatie-pijlenschema's in hoofdstuk 3 geven de beoogde resultaten per provincie weer, waarbij een nadere duiding wordt gegeven.

Thema	Indicator	Aantal	Eenheid
Landbouw	(Gedeeltelijke) beëindiging veehouderijen	140	Bedrijven
	Verplaatsing veehouderijen	35	Bedrijven
	Management en technische bedrijfsaanpassingen	6.150	Bedrijven
	Kernprestatie-indicatoren en doelsturing	5.380	Bedrijven
	Coaching en training	4.900	Bedrijven
	Afwaardering blijvend landbouwgrond	5.100	Hectare
Natuur	Afwaardering functieverandering natuur	3.200	Hectare
	Bosuitbreiding natuurnetwerk Nederland	160	Hectare
	Natuur- en Bosuitbreiding nieuw areaal	860	Hectare
	Revitalisatie bos en natuur	7.760	Hectare
	Aanleg groenblauwe dooradering	1.570	Hectare
	Beheer bermen (GBDA)	5.150	Hectare
Water	Aanleg waterinfiltratiesysteem	3.670	Hectare
	Aanleg, verbreding en herstel beekdalen	1.315	Hectare
	Aanleg, verbreding en herstel beekdalen	25	Kilometer
	Vernatting veenweide	6.775	Hectare
	Watervasthouden/hydrologische aanpassing	7.300	Hectare
	Watervasthouden/hydrologische aanpassing	20	Kilometer

Tabel 3. Indicatieve beoogde resultaat in aantal hectares en bedrijven op de relevante indicatoren

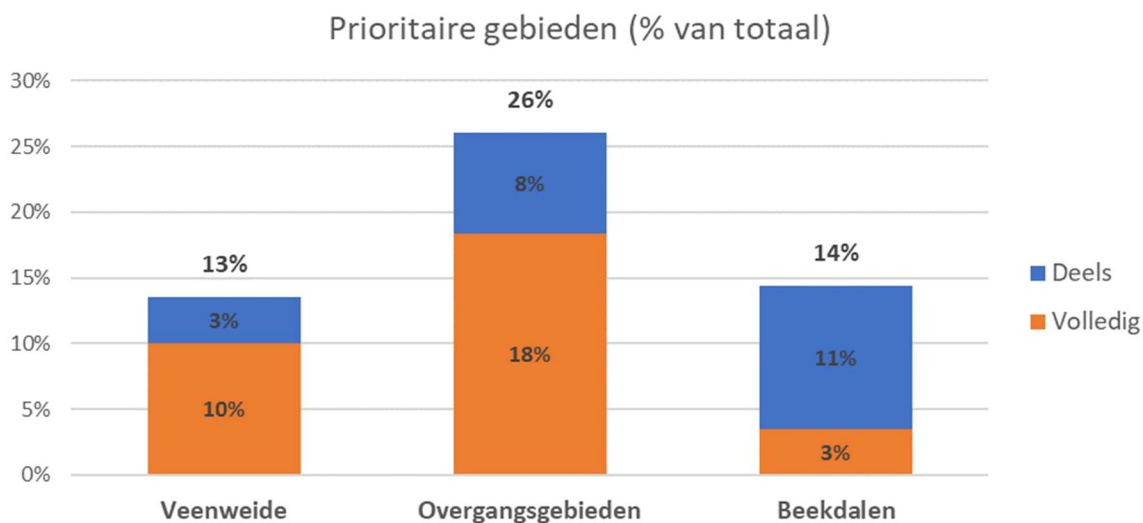
- Met de middelen worden ruim 100 bedrijven vrijwillig (gedeeltelijk) beëindigd en 35 bedrijven verplaatst en ca. 6.150 hectare grond afgewaardeerd als blijvende landbouwgrond. De afwaardering voor grond waarbij de functie naar natuur verandert is ca. 3.200 hectare.
- Met de middelen wordt in ieder geval gewerkt aan de aanleg van ca. 860 hectare nieuw areaal natuur en 160 hectare Bosuitbreiding binnen Natuurnetwerk Nederland. Revitalisatie van natuur beslaat een groot aantal hectare, ruim 7.700.
- Met watermaatregelen wordt bijgedragen aan herstel en verbreding van ca. 1.300 hectare beekdalen. Daarnaast worden waterinfiltratiesystemen met een bereik van 3.670 hectare toegepast en wordt ruim 6.700 hectare veenweide vernat.

Het is te verwachten dat met de sturing op de uitvoering en het monitoren van de voortgang van de maatregelen ook deze indicatieve output verder wordt aangescherpt.

¹⁰ Bij deze cijfers is zoveel mogelijk rekening gehouden met de cofinanciering en mogelijke dubbel telling van bedrijven/hectare. Dit is echter niet volledig uit te sluiten.

2.3 Inzet van middelen in gebieden met extra uitdagingen

In de aanpak voor het realiseren van de doelen spelen gebieden waar extra uitdagingen zijn een belangrijke rol. Het gaat hier om beekdalen, veenweidegebieden en de zones rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Binnen deze prioritaire gebieden is vaak sprake van een samenstel van maatregelen op gebied van water, natuur, klimaat en landbouw. Circa 42% van de aan provincies toegekende middelen landt (deels of geheel) in de prioritaire gebieden; de andere 58% in het resterende deel van het landelijke gebied van provincies. Figuur 2. geeft weer welk aandeel van de middelen voor provinciale maatregelen deels of volledig in ieder prioritaair gebied valt. De percentages in 'deels' slaan op maatregelen die gedeeltelijk in een prioritaair gebied vallen. Van de middelen die ingezet worden in prioritaire gebieden heeft ca. 12% betrekking op een combinatie van prioritaire gebieden. Zo ligt een gedeelte van de beekdalen in overgangsgebieden. Dat betekent dat deze maatregelen zowel in de categorie beekdal als overgangsgebieden vallen. ¹¹

Figuur 2. Provinciale maatregelen in gebieden met extra inzet in % van de totale toegekende middelen.¹²

Veenweidegebieden: 14% van de toegekende maatregelen is deels of volledig gericht op veenweidegebieden. Het grootste deel van de veenweidemaatregelen is in 2024 toegekend. Friesland, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland hebben maatregelen voor dit veenweidegebied ingediend. Maatregelpakketten voor veenweidegebieden zijn vaak ver uitgewerkt omdat de veenweide-aanpak al langer loopt en vanwege het belang in verband met broeikasgassen die door lage waterstanden vrijkomen uit het veen. Een belangrijk onderdeel van de veenweide-aanpak is dan ook om de grondwaterstanden te verhogen.

Overgangsgebieden: de zones rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zijn met 26% van de maatregelen de meest omvangrijke van de drie prioritaire gebieden met maatregelen voor tien provincies. Met name Overijssel, Noord-Brabant, Drenthe, Utrecht en Limburg zetten in op overgangsgebieden. In Overijssel wordt met gebiedsprocessen ingezet op toekomstbestendige (landbouw in) uitwerkingsgebieden rond Natura 2000-gebieden. In Utrecht, Groningen en Noord-Brabant wordt een link met de natuurdoelanalyses (NDA's) gemaakt, op basis waarvan zij vooral inzetten op natuurherstel, hydrologische maatregelen en afwaardering van agrarische gronden. Limburg zet in op beëindiging van veehouderij en extensivering in overgangsgebieden.

Beekdalen: De provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg ontvangen middelen voor maatregelen in beekdalen. De meeste maatregelen zijn toegekend in 2024. Alleen

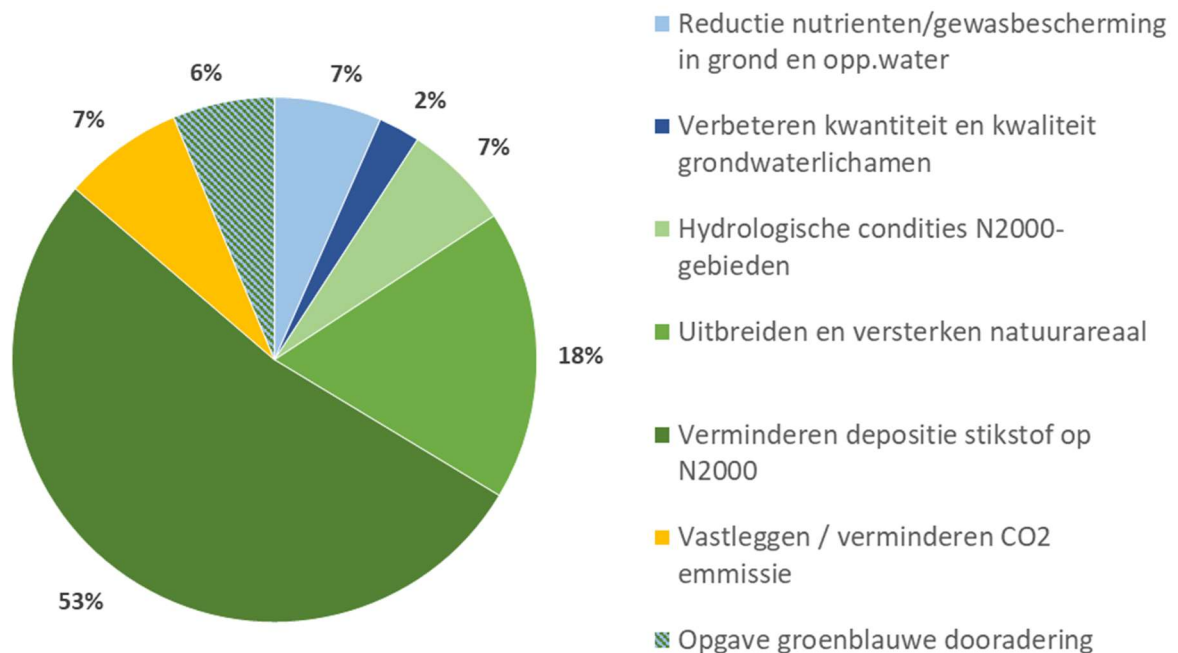
¹¹ Hierdoor telt het totaal in het figuur op tot 54% van het totaal. Hiervan is 12% dus een combinatie bijdrage.

¹² Figuur 2 geeft een grove indicatie, omdat sprake is van enige overlap tussen overgangsgebieden en beekdal / veenweidegebieden en omdat markering van gebieden slechts indicatief is verzameld.

Noord-Brabant en Drenthe hebben in 2022 al middelen aangevraagd en ontvangen voor beekdalen. Met deze maatregelen wordt een extra impuls gegeven aan de beekdalaanpak en de waterdoelen.

2.4 Maatregelen dragen bij aan verschillende doelen

De maatregelen(pakketten) beogen bij te dragen aan internationale doelen voor natuur, water en klimaat. Opgemerkt wordt dat er vaak samenhang is tussen type maatregelen en maatregelen vaak aan meerdere doelen bijdragen. Zo heeft een deel van de landbouwmaatregelen invloed op zowel de natuur-, klimaat- als de wateropgave. In Figuur 3 zijn de doelen weergegeven waarop de maatregelen primair gericht zijn, waarbij omwille van het inzicht niet is verwerkt dat een deel van die middelen ook bijdragen aan een of meer andere doelen.

Figuur 3. Indicatieve verdeling middelen naar primaire doelen¹³

Hieruit is af te leiden dat het grootste aandeel van middelen is toegekend voor maatregelen die zich richten op het verminderen van depositie van stikstof op N2000-gebieden (53%), gevolgd door het uitbreiden en versterken van natuurareaal (18%). Op het gebied van water dragen maatregelen primair bij aan reductie van nutriënten in grond- en oppervlaktewater (7%) en voor klimaat met name aan verminderen emissie broeikasgassen (7%).

Merendeel van de maatregelen draagt bij aan stikstofreductie op natuurgebieden:

Ruim de helft (ca. 53%) van de maatregelen draagt bij aan het verminderen van stikstofemissie dat leidt tot minder depositie van stikstof op N2000-gebieden. Met name de maatregelen voor het verduurzamen, extensiveren, verplaatsen en beëindigen van de veehouderij in de overgangsgebieden dragen direct bij aan dit doel. Veel van de maatregelen die zich primair op een ander doel richten zoals het uitbreiden en versterken van het natuurareaal of verminderen van emissie broeikasgassen dragen ook bij aan stikstofreductie. Hierbij is dan sprake van meervoudig doelbereik.

Ook aan andere natuurdoelen wordt bijgedragen: Naast dat 53% van de maatregelen bijdraagt aan stikstofreductie op natuurgebieden komen ook de andere natuurdoelen goed aan bod. 18% gaat naar maatregelen die primair zijn gericht op uitbreiden en versterken natuurareaal en daarmee de VHR-doelstellingen. Voor maatregelen gericht op de doelstelling voor groenblauwe dooradering is 6% toegekend.

¹³ De cirkeldiagram geeft een indicatief beeld. In het figuur is gepresenteerd aan welke doel een maatregel voornamelijk bijdraagt. Veel maatregelen dragen echter bij aan meerdere doelen! Dat effect is omwille van het vermijden van doublures niet verwerkt.

Klimaatdoelen vaak meekoppeldoel: De maatregelen die zich primair richten op klimaatdoelen lijken relatief beperkt. 7% van de maatregelen richt zich primair op het vastleggen van koolstof, waarvoor het waterpeil aanpassen de voornaamste maatregel is. Ook agro-forestry en teelten van eiwitrijke gewassen en bio-based materialen zijn hier mede op gericht zijn. Voor het verminderen van de emissie van broeikasgassen en de klimaatdoelen geldt nadrukkelijk dat met een groot aantal maatregelen die zich primair richten op stikstofreductie en op uitbreiding natuurareaal ook wordt bijgedragen aan reductie van broeikasgassen en aan vastlegging van koolstof.

Sociaaleconomisch effect van groot belang: Alle provincies hebben oog voor de sociaaleconomische ontwikkeling en de noodzaak om met de maatregelen ook bij te dragen aan toekomstbestendige bedrijfsvoering. Met name een groot deel van de landbouwmaatregelen heeft naast de ecologische doelen ook als beoogde uitkomst mogelijkheden te creëren voor ondernemers en aandacht te hebben voor de invloed van bedrijfsaanpassingen op het verdienvermogen. Dit is met name aan de orde bij maatregelen gericht op doelsturing, technische en managementmaatregelen, maar ook watermaatregelen. Daarnaast is er een aantal maatregelen dat zich specifiek richt op onderzoek naar en coaching rond verdienvermogen, zoals Boerderij van de toekomst (Flevoland) en de route naar een waarde(n)volle landbouw in Noord Nederland.

Uitgelicht: Meten en verduurzaming landbouw voor waterdoelen in Limburg

Waterschap Limburg werkt in de hele provincie aan de verbetering van de waterkwaliteit, onder andere in gebieden met glastuinbouw. Ondernemers worden erop gewezen als zij – onbedoeld – vervuild water in het oppervlaktewater lozen of lekken. Daarna kunnen zij maatregelen nemen om het oppervlakte- en grondwater schoon en ecologisch gezond te houden. Zo draagt het Waterschap samen met de ondernemers bij aan het behalen van de normen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Met de toegekende middelen is Waterschap Limburg anderhalf jaar geleden gestart met het intensiever meten van de waterkwaliteit in de omgeving van Maasbree-Venlo. Dit vormt de basis voor gebiedsprocessen maar levert daarnaast ook al direct inzichten op die tuinders kunnen gebruiken.

De eerste resultaten en reacties zijn veelbelovend. Sjriek Cromptvoets, gebiedsadviseur en projectleider van het gebiedsproces glastuinbouw: "Eigenlijk kun je pas echt een gebiedsproces starten, als je data van een volledig groeiseizoen hebt geanalyseerd. Toch hebben we al op meerdere plaatsen de oorzaken gevonden voor afwijkende waarden. Soms zijn dat onbekende lekkages in de vloer of afvoerleidingen die verkeerd aangesloten blijken te zijn. Het is voor tuinders waardevol om dit te weten en hiernaar te handelen, want iedere druppel water - met of zonder meststoffen - die uit de kas stroomt, kost tenslotte ook geld. En daarnaast streven we natuurlijk een gezamenlijk waterkwaliteitsdoel na."

De aanpak wordt in de sector inmiddels als voorbeeld gezien en streven is de maatregel op te schalen.

Daadwerkelijk inzicht in doelbereik vergt monitoring en evaluatie: Integraal doelbereik op de diverse doelen en het kwantificeren van de verwachte impact van maatregelen is momenteel nog beperkt mogelijk op basis van de bestaande stelsels. In de Kamerbrief over de aanpak Ruimte voor Landbouw en Natuur wordt aangegeven dat de komende jaren de monitoring en evaluatie van maatregelen verder zal worden vormgegeven. In de volgende paragraaf (2.5) wordt op basis van de bestaande verantwoordingsafspraken van provincie en Rijk een beeld geschetst van de gerealiseerde voortgang. In Hoofdstuk 3 worden op basis van de huidige prestatie-monitoring en datasystematiek per provincie de maatregelen, beoogde resultaten en de relatie met de primaire doelen nader toegelicht en visueel weergegeven in een prestatie-pijlenschema.

2.5 Uitvoering van lopende maatregelen 2022 komt op gang

Provincies en gebiedspartners zijn op weg met de uitvoering van de maatregelen die eind 2022 zijn toegekend voor een bedrag van € 486 mln. (24% van het totaal beschikte bedrag). Daarmee zijn de meeste maatregelen in de opstartfase gebracht. Van de 39 goedgekeurde maatregelen verlopen 20 maatregelen (deels) volgens schema en 19 maatregelen lopen achter op de planning. Hieronder wordt de gerealiseerde voortgang over 2023 weergegeven met aandacht voor de reeds ingezette middelen, vertragingen en redenen daarvoor en de verwachting van de verdere uitvoering.

Verwachte stijgende curve in uitvoering

Provincies hebben een goede start gemaakt met de uitvoering van de provinciale maatregelen. Pilots zijn in uitvoering, ondernemers ontvangen ondersteuning en zijn aan de slag met innovaties, en onderzoek en gebiedsprocessen lopen om doelgericht de keus voor innovatieve en effectieve maatregelen te ondersteunen. Daarnaast zijn lokaal en nationaal belemmerende juridische beperkingen geadresseerd die meer ruimte moeten creëren voor de uitvoering van de maatregelen. Inmiddels is de Maatregel Gebiedsgerichte Beëindiging (MGB) genotificeerd door de Europese Commissie. Dit zal de voortgang van maatregelen, die op deze uitspraak moesten wachten, bevorderen. Het is gebruikelijk dat de opstartfase meer tijd kost, zeker bij een diversiteit aan maatregelen en regelingen die lokaal - met betrokken partijen in de gebieden samen - worden uitgevoerd en die van juridische processen, ook op Europees niveau, afhankelijk zijn. De verwachting is dat veel van de maatregelen vanaf 2024 en 2025 in een stroomversnelling komen en met de toekenning van maatregelpakketten in 2024 en de verschuiving van planvorming naar uitvoering de komende jaren de resultaten sterk zullen toenemen.

Ingezette middelen in 2023

Uit de SISA-verantwoording blijkt dat tot en met 2023 € 43,9 mln. van de beschikbare € 486 mln. (ofwel 9%) door de provincies is gerealiseerd. Tabel 4 geeft per provincie weer welk deel van de in 2022 beschikte middelen tot eind 2023 is ingezet.

Provincie	Realisatie (€ mln.)	% gerealiseerd
Drenthe	8	17%
Flevoland	0,4	11%
Friesland	1	6%
Gelderland	5	2%
Groningen	0,4	62%
Limburg	2	7%
Noord-Brabant	4	6%
Noord-Holland	0	0%
Noord-Nederland	21	30%
Overijssel	1	7%
Zuid-Holland	0,4	16%
Eindtotaal	44	9%

Tabel 4. Realisatie per provincie

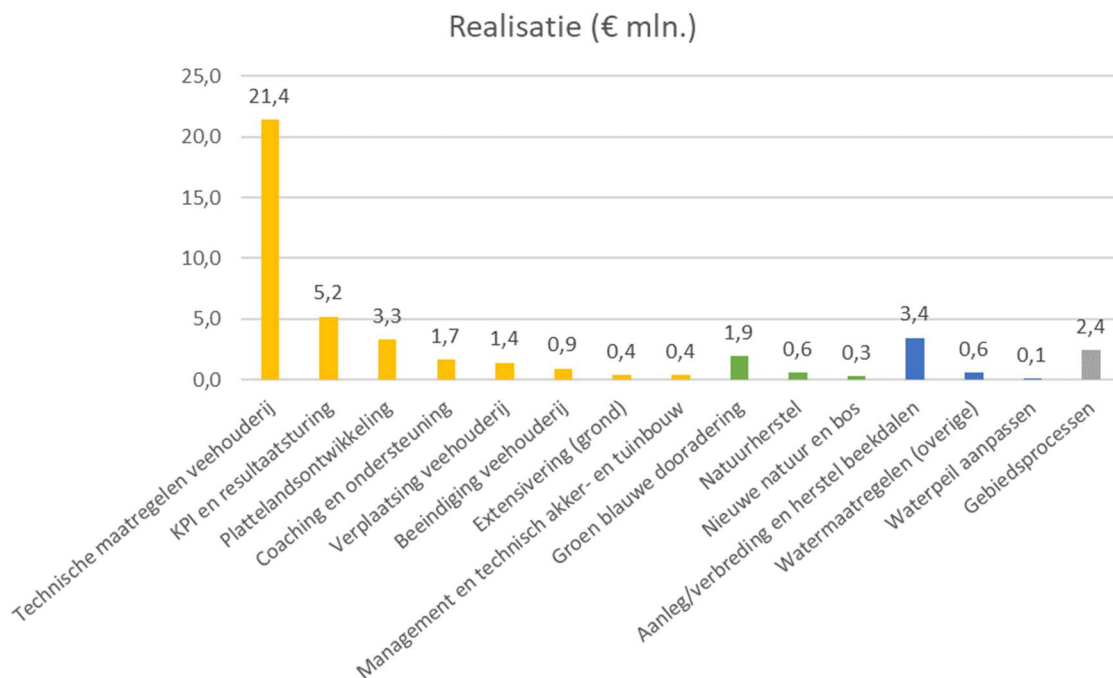
Het grootste deel van de gerealiseerde middelen (€ 21 mln.) is ingezet door de samenwerking van de provincies in Noord-Nederland (Friesland, Groningen, Drenthe), met de inzet van managementmaatregelen in de veehouderij. Daarna is het grootste deel door Drenthe gerealiseerd (€ 8 mln.) hoewel ook dit slechts 17% van de beschikte middelen in 2022 betreft.

Hieruit blijkt dat voor veel maatregelen meer tijd nodig is. Bijna alle provincies hebben om die reden een verlengingsverzoek ofwel een wijzigingsverzoek aangevraagd.

Maatregelen die in uitvoering waren in 2023

Figuur 4 geeft aan voor welke soorten maatregelen de gerealiseerde middelen zijn ingezet. Van de € 44 mln. die in 2023 is besteed, is het grootste deel (€ 36,7 mln.) gerealiseerd met landbouwmaatregelen waarbij managementmaatregelen veehouderij (€ 21 mln.) het grootste aandeel heeft, gevolgd door KPI en resultaatsturing (€ 7,6 mln.). Voor natuur is het grootste deel ingezet voor realisatie van groenblauwe dooradering (€ 1,9 mln.). Daarnaast is € 3,7 mln. ingezet voor diverse watermaatregelen. Over het algemeen zijn de maatregelen die goed uit de startblokken zijn gekomen vaak voorbereidende en kleinschaligere maatregelen, zoals onderzoek,

gebiedsprocessen en (pilot) subsidieregelingen voor doelsturing/KPI's en coaching en natuurherstel.¹⁴

Figuur 4. Realisatie van verschillende soorten maatregelen (geordend naar landbouw (geel); natuur (groen); water (blauw); en gebiedsgericht samenwerken (grijs)).

Oorzaken van vertraging in 2023

Ongeveer de helft van de maatregelen heeft te maken met vertraging. De maatregelen met vertraging zijn vooral landbouwmaatregelen waarbij het instrument dat wordt ingezet grondverwerving betreft en subsidie/compensatie regelingen. De oorzaken van deze vertragingen zijn divers. Veel provincies geven aan dat de uitwerking van regelgeving en financiële kaders aanzienlijke uitdagingen met zich meebrengen. Juridische belemmeringen, waaronder het proces van verlenen van vergunningen, spelen eveneens een belangrijke rol in het ontstaan van vertragingen. Het wijzigen van landbouwgronden naar een andere bestemming voor nieuwe natuur en bos kost bijvoorbeeld tijd in verband met het verlenen van vergunningen. Bij in ieder geval vijf maatregelen (€ 139 mln.) wordt de staatssteunprocedure genoemd als één van de oorzaken voor de vertraging¹⁵. Dit betekent dat veel maatregelen die in 2022 zijn goedgekeurd nog gaan doorlopen tot 2028. Daarnaast zorgt de politieke besluitvorming op zowel nationaal als provinciaal niveau voor onzekerheden en verdere vertragingen in de uitvoering.

Ook is er, met name bij grootschaligere maatregelen, sprake van volgtijdelijkheid van gebiedsprocessen. Eerst moet een verkenningsfase in een gebied afgerond zijn, zodat de gebiedspartners goed kunnen kiezen waar welke maatregelen kunnen worden ingezet. Daarna kan overgegaan worden tot daadwerkelijke realisatie van bijvoorbeeld extensivering van landbouwgrond. De verkenningsfase kost in verhouding tot de extensivering minder geld. Echter, om te kunnen starten met een gebiedsproces is er wel voor de provincie een reservering van middelen nodig. Op basis van de financiële gegevens lijkt het dan of er weinig is gebeurd terwijl eerst een fase in het traject afgerond wordt die meer tijd vergt maar waarvoor de kosten nog laag zijn.

¹⁴ De resultaten die tot dusver zijn bereikt zijn nog beperkt gekwantificeerd. Bij de rapportage in 2025 over de toegekende maatregelpakketten zullen provincies ook op verschillende indicatoren rapporteren, met name in termen van aantal bereikte bedrijven en gerealiseerde hectares.

¹⁵ Nu de MGB de EU-notificatieprocedure van de Europese Commissie heeft doorlopen, kunnen enkele maatregelen naar verwachting alsnog worden opgestart.

Uitgelicht: Starten met betrokkenheid van ondernemers in Overijssel

In de Baarlingerpolder – het gebied tussen de Noordoostpolder en Natura 2000-gebied Nationaal Park Weerribben-Wieden – werken gebiedspartijen proactief aan oplossingen voor de toekomstige inrichting van dit 'overgangsgebied' van natuur- en agrarisch gebied.

Siebrand Bootsma, projectleider van de pilot Baarlingerpolder bij Provincie Overijssel: "Boeren namen zelf het initiatief om een plan voor de toekomst van hun boerenbedrijven in het gebied te maken, waar alle betrokkenen achter kunnen staan en waarbij niemand erop achteruitgaat. Dat moet uiteindelijk handelingsperspectief bieden voor alle partijen in deze gebieden. Vrijwillige kavelruil blijkt voor agrariërs op dit moment het snelste en eenvoudigste alternatief. Daarmee kunnen we een deel van de klimaatdoelen voor bijvoorbeeld de vermindering van de stikstofdepositie en meer biodiversiteit in de provincie realiseren. Er zijn voorbeelden van agrariërs die al gestopt zijn met boeren in de Baarlingerpolder of zijn verhuisd met hun bedrijf. Zo kan er in de provincie meer ruimte komen voor vernatting, met kansen voor bijvoorbeeld weidevogels. Deze verkenning kan de start zijn van de uitvoering van een integraal gebiedsproject voor een duurzame en toekomstbestendige gebiedsinrichting."

2.6 Landelijke ondersteunende maatregelen

Ter ondersteuning van de gebiedsgerichte aanpak lopen er ook trajecten die gecoördineerd vanuit het Rijk zijn ingezet. Deze zijn noodzakelijk om stappen te zetten om aan de (wettelijke) doelstellingen te kunnen voldoen, maar hierbij is het niet doelmatig om een maatregel per provincie uit te voeren. Deze maatregelen dragen bij aan de gebiedsspecifieke opgaven van de provincies. Deze maatregelen zijn doorgaans in 2022 en 2023 opgestart en een deel van het beschikbare budget is reeds ingezet, maar ook de komende jaren zullen deze regelingen doorlopen en bijdragen aan het huidige beleid en de doelstellingen. De belangrijkste landelijke maatregelen waarvoor reeds middelen zijn ingezet om de gebiedsgerichte aanpak te ondersteunen en faciliteren in samenhang met de provinciale maatregelen zijn: landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties met piekbelasting (Lbv-plus), de Nationale Grondbank en de kennis en innovatieregelingen. De Lbv-plus (€ 1,82 miljard) is onderdeel van de aanpak piekbelasting en is opengesteld op 3 juli 2023. Veehouders kunnen nog tot en met 20 december 2024 een aanvraag indienen. Op dit moment (peildatum 30 september) zijn er 779 aanvragen ingediend. De kamer is apart in de brief d.d. 14 oktober (Kamerstuk 30252, nr. 174) geïnformeerd over de LBV+ en de stand van zaken van de regelingen van deze aanpak. Hieronder lichten we de stand van zaken toe.

De Nationale Grondbank

De Nationale Grondbank (NGB) is in januari 2023 ingericht voor de Rijksoverheid door het Ministerie van LNV ter ondersteuning van de toekomstgerichte ontwikkeling van het landelijk gebied. De NGB zorgt voor een betere grondmobiliteit die bijdraagt aan het halen van de doelen uit het huidige Regeerprogramma, zoals beschikbaarheid van landbouwgrond voor perspectief van (jonge) boeren (o.a. via ruil van grond, verplaatsen, omvormen), een gezonde natuur, voldoende en schoon water en schone lucht. De NGB is een ondersteunend instrument aan de beleidsdoelen. De NGB werkt aanvullend op provinciale grondbanken en/of grondvoorraden en kan op verzoek van provincies grond aankopen, tijdelijk beheren of verpachten. Naast grond kunnen er ook bedrijfslocaties worden aangekocht met als doel potentiële locaties voor verplaatsers te kunnen aanbieden. Ook kunnen op verzoek van deelnemers aan de beëindigingsregelingen gronden worden aangekocht. Dit versnelt de realisatie van de opgaven in het landelijk gebied.

Beschikbaarheid Rijksmiddelen

Een aankoopbudget van € 172 mln. is beschikbaar gesteld middels een plafondcorrectie op de departementale begroting van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LNV). Dit budget loopt tot en met 2027 en dient ter financiering van lopende aankooptrajecten en toekomstige aankopen. Op basis van de voortgang van deze trajecten en een inschatting van toekomstige behoeften zal worden beoordeeld of aanvullende financiële middelen noodzakelijk zijn. Bij verkoop kan de opbrengst lager zijn dan het oorspronkelijke aankoopbedrag door bijvoorbeeld functieverandering of beperkingen in het gebruik, waardoor dan sprake is van afwaardering. Deze risico's, evenals de uitvoeringskosten van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB), worden gedekt vanuit de begroting van LNV voor een bedrag van € 60 mln.

Voortgang

Tot op heden heeft de Nationale Grondbank (NGB) nog geen aankopen gerealiseerd. Dit is onder meer te verklaren door de recente inrichting en het vrijwillige karakter van gebruik van de NGB, de tijd die nodig was om beëindigingsregelingen open te stellen en de relatief lange doorlooptijden van aankooptrajecten als gevolg van onderhandelingen, taxaties, bodemonderzoeken en andere relevante processen. Inmiddels zijn er wel tien casussen op verzoek van de provincies, waarvoor opdracht is of wordt verleend aan het Rijksvastgoedbedrijf om namens de Nationale Grondbank het aankoopproces uit te voeren. Het gaat hierbij om een totale omvang van ca. 900 hectare agrarische grond (met twee agrarische bedrijfslocaties). Daarnaast zitten er nog drie concrete casussen in de pijplijn met een totale omvang van ongeveer 90 hectare agrarische grond. Het betreft voor de dertien casussen in totaal een geschatte omvang van ca. € 90 mln. Verder is nog een aantal casussen afgesloten, bijvoorbeeld omdat geen overeenstemming kon worden bereikt. Hoewel het lastig is om vooraf omvang in te schatten omdat de NGB reageert op verzoeken, is het aannemelijk dat de middelen van € 172 mln. tot en met 2027 volledig uitgeput zullen worden.

Kennis en innovatie regelingen

Ter ondersteuning van de gebiedsgerichte aanpak in provincies is er in 2023 € 177 mln. beschikbaar gesteld voor in totaal zes jaar (verschillend per versnellingsspoor) voor kennis- en innovatieregelingen gericht op de opgaven in het landelijk gebied.¹⁶ Het gaat om een set aan regelingen voor onder andere: experimenteelocaties (fieldlabs), kennisontwikkeling voor doelsturing met KPI's, onderzoek om stikstofemissie op bedrijfsniveau te meten, digitalisering en sociaaleconomische begeleiding. Door hieraan gecoördineerd vanuit het Rijk te werken wordt ervoor gezorgd dat kennis en kaders voor alle provincies worden ontwikkeld. Hierbinnen kunnen provincies verder maatregelen nemen, zoals verdere uitrol van doelsturing.¹⁷ De beschikbare budgetten en gerealiseerde uitgaven voor de uitvoering van deze regelingen in 2023 en de eerste helft van 2024 zijn in onderstaande tabel weergegeven.

Regeling	Budgetten '23-'29	Realisatie 2023	Realisatie 2024 ¹⁸
Fieldlabs	37	2	8
KPI & bedrijfsmanagement	4	2	2
Metten en berekenen	19,2	3,4	9,5
Innovatie op het boerenerf			
Sabe - veehouderijen met piekbelasting	4,5	0,0	0,57
SEB - regionale knooppunten	59,5	0,2	0,04
Digitalisering	52,8	2,2	10
Eindtotaal	177	9,8	30,1

Tabel 5. Kennis- en innovatieregelingen met middelen vanuit de gebiedsgerichte aanpak

Afstemming en synergie is er tussen de verschillende kennis- en innovatiemaatregelen, zodat ontwikkelde kennis ook wordt toegepast op het boerenerf en zodat boeren met de nieuwe kennis en inzichten ook meer gemotiveerd, vrijwillig gebruik gaan maken van maatregelen gericht op doelbereik. Zo bieden Fieldlabs een experimenteelomgeving voor de andere versnellingssporen, waarbij bijvoorbeeld sensoren en datagedreven teeltsystemen kunnen worden getest en worden deze via sociaaleconomische begeleiding (SEB) ontsloten en toegepast op het boerenerf.

In het algemeen lopen de regelingen goed en dragen ze bij aan het creëren van betrokkenheid van ondernemers, kennisontwikkeling en -uitwisseling en samenwerking om de kennis in de praktijk toe te passen. De komende tijd worden de regelingen verder uitgerold in nauwe afstemming met provinciale regelingen voor kennis en innovatie, om het effect van de provinciale maatregelpakketten te vergroten. Hieronder wordt per regeling de voortgang toegelicht.

Fieldlabs (Experimenteelocatie)

In 2023 is LVVN gestart met de ontwikkeling van een vraaggestuurd netwerk van twaalf tot achttien fieldlabs of experimenteelocaties, met als doel nieuwe kennis en innovaties beter af te stemmen op de dagelijkse praktijk binnen de agrarische sector. Een experimenteelocatie brengt agrariërs, wetenschappers, bedrijven en overheden samen om aan concrete oplossingen voor een toekomstbestendige en economisch rendabele landbouw te werken.

Voortgang: In 2023 en 2024 is een subsidieregeling opgesteld waarmee samenwerkingsverbanden een subsidie konden aanvragen voor het ontwerp van een experimenteelocatie. In 2023 en 2024 zijn drie bestaande initiatieven gefinancierd als pilot-experimenteelocatie: de Boerderij van de Toekomst in Lelystad, Fieldlab Oost-Nederlanden de Boerderij van de Toekomst Zuidoostelijk Zandgebied. In 2024 wordt een nationale regeling experimenteelocaties ingericht die in januari 2025 wordt opgesteld. De regeling biedt financiële ondersteuning voor kleinschalige faciliteiten, praktijkproeven, kennisdeling en organisatie daarvan.

¹⁶ Het totale bedrag in de kamerbrief toekomst landbouw, nr. 30252-77 is € 226,6 mln. Naast de € 177 mln. voor kennis en innovatie maatregelen zijn voor € 49,6 mln. ook nog diverse andere maatregelen ingezet op het gebied van biologische landbouw en duurzame gewasbescherming. Deze maatregelen worden in de huidige rapportage, waar de nadruk op de gebiedsgerichte aanpak ligt, buiten beschouwing gelaten.

¹⁷ In de toekenning van provinciale maatregelpakketten in 2024 is nog voor ongeveer € 200 mln. aan provinciale kennis- en innovatiemaatregelen gehonoreerd.

¹⁸ Prognose van de realisatie in 2024.

Doelsturing: KPI & bedrijfsmanagement

In samenwerking met andere overheden en keten- en sectorpartijen wordt gewerkt aan de doorontwikkeling en het testen van de KPI-systematiek. De Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) vertalen beleidsdoelen naar het bedrijfsniveau. Het streven is om op bedrijfsniveau prestaties te leveren die een positieve bijdrage leveren aan de opgaven en doelen op het gebied van natuur, klimaat, water, bodem, biodiversiteit en dierenwelzijn. Het KPI-kennisconsortium werkt de relatie tussen deze prestaties en het behalen van de doelen verder uit.

Voortgang: Begin 2025 wordt een set Kritische Prestatie Indicatoren voor de melkveehouderij en akkerbouw opgeleverd. Dit omvat ook de publiek-private governance die noodzakelijk is voor het beheer en gebruik van de KPI's. Na de melkveehouderij en akkerbouw volgen andere sectoren. Samen met provincies worden pilots uitgerold om gebiedsspecifiek op KPI's te kunnen sturen en belonen. Het totale budget van € 4 mln. zal in de periode 2023-2024 volledig worden benut.

Metten en berekenen

Het Nationaal Kennisprogramma Stikstof richt zich op de verbetering van het systeem voor het meten en berekenen van stikstofdepositie met als doel de nauwkeurigheid van de metingen te vergroten. Daarnaast wordt gewerkt aan het bedrijfsspecifiek meten van stalemissies om middelvoorschriften te kunnen vervangen door doelvoorschriften in de veehouderij. De focus ligt op de ontwikkeling van stalmethoden, datagebruik, gegevensuitwisseling en de juridische aspecten van bedrijfsspecifieke metingen.

Voortgang: In 2023 zijn pilots gestart op het gebied van informeren, stimuleren en het stellen van doelvoorschriften om de emissies van ammoniak en methaan op bedrijfsniveau te kunnen vaststellen. Eind 2023 is op de Marke een testlocatie geopend voor het meten van ammoniak- en broeikasgasemissies bij melkvee met behulp van sensoren. In de nabije toekomst zullen er ook testlocaties worden opgezet voor varkens en pluimvee. In 2024 wordt een meetprotocol voor emissiemetingen in stallen ontwikkeld.

Innovatie op het boeren erf: Sabe en SEB

De Sociaal Economische Begeleiding (SEB) regeling richt zich op meerjarige procesbegeleiding van agrarische ondernemers in het landelijk gebied. Dit programma ondersteunt ondernemers bij het verkennen van het toekomstperspectief. Vanuit het SEB-budget was er in de periode van juli tot en met december 2023 een eenmalige openstelling van de Sabe-regeling voor veehouderijen met piekbelasting. Binnen deze regeling konden agrarische ondernemers die onder deze doelgroep vallen een adviesvoucher aanvragen voor advies over het sociaaleconomisch perspectief van de ondernemer in het betreffende gebied.

Voortgang: In totaal waren er onder de SABE 3.000 adviesvouchers beschikbaar gesteld voor specifiek piekbelasters met een budget van € 4,5 mln. . Er zijn enkel 378 adviesvouchers aangevraagd en 350 toegekend wat neerkomt op een uitgave van ongeveer € 450.000. Mogelijk komt dit door een eerdere openstelling waar veel vraag naar was die gold voor de gehele doelgroep (Evaluatie: Bureau Bartels, 2024). In de afgelopen periode is gewerkt aan de totstandkoming van regionale knooppunten met betrokkenheid van LTO, BoerenNatuur en NAJK ten behoeve van de sociaaleconomische begeleiding. Dit is gebaseerd op het plan BoerenPerspectief: van, voor en door boeren-netwerken. Kern van de aanpak vanuit dit plan is het bieden van een "veilige tussenlaag tussen de boer en de overheid" in het (eerste) gesprek over het toekomstperspectief.

De stand van zaken is dat zeven regionale knooppunten (in zeven verschillende provincies) eind dit jaar daadwerkelijk gaan beginnen met het aanbieden van de SEB. Kern van de SEB is de meerjarige begeleiding door onafhankelijke procesbegeleiders, waarbij het toekomstperspectief van de agrarische ondernemer centraal staat. De start van de zeven regionale knooppunten zal in de vorm van een tweejarige pilot vorm krijgen. Voor 2025 worden nog twee tot drie nieuwe regionale knooppunten in oprichting voorzien als onderdeel van de pilot.

Digitalisering

Het actieprogramma digitalisering richt zich op een brede set aan randvoorwaarden om digitalisering in te zetten voor de maatschappelijke opgaven in groenblauwe domeinen. De hoofddoelen van het programma omvatten onder andere toegankelijke en bruikbare data en informatie-uitwisseling, cyberveerbaarheid, adequate wet- en regelgeving en financiering en verdienvermogen.

Voortgang: In 2023 is een start gemaakt met de uitvoering die in 2024 op volle kracht is gekomen. Vanuit beleid, uitvoering en kennisinstellingen zijn er 24 projecten met bijdragen aan het Actieprogramma in gang gezet. Deze projecten richten zich met name op informatie-uitwisseling en financiering en verdienvermogen. Ook op de andere hoofddoelen worden activiteiten ondernomen, zoals het ontwikkelen van een register van landschapselementen (ten behoeve van toegang en beschikbaarheid data), waar grote impact van verwacht wordt.

3 Stand van zaken per provincie

Met de gebiedsgerichte benadering is de inzet in iedere provincie verschillend. Provincies hebben zelf prioriteit gegeven aan maatregelen om mee aan de slag te gaan die hoe dan ook nodig zijn en een bijdrage leveren aan de doelen. Per provincie worden maatregelen weergegeven waar provincies in 2022 en 2024 middelen voor toegekend hebben gekregen.

Per provincie wordt:

1. Beknopt een aantal belangrijke **uitdagingen** weergegeven die tekenend zijn voor de betreffende provincie met een **overzicht van de maatregelen** die aan de provincie zijn toegekend in 2022 en in 2024.
2. De **voortgang** met de uitvoering van de maatregelen tot eind 2023 toegelicht, met vertraging die is opgetreden en mogelijke stappen die worden ondernomen om de beoogde resultaten alsnog te bereiken.
3. In de vorm van een **prestatie-pijlschema** weergegeven welke resultaten beoogd zijn en aan welke doelen daarmee primair wordt bijgedragen. In bijlage 4.1 wordt een nadere toelichting gegeven bij het kader dat voor dit schema is gehanteerd.

Uitgangspunt bij het prestatie-pijlschema is dat de verdeling van middelen en de bijbehorende ingeschatte beoogde outputwaarden een **momentweergave** is van toegekende maatregelen(pakketten). Provincies hebben indicatief aangegeven welke resultaten zij verwachten. Zij zullen zich ervoor inspannen om met de middelen een zo doelmatige en doeltreffende bijdrage aan de doelen te bereiken. Tijdens de uitvoering kan dit worden aangepast door bijvoorbeeld tegenvallende deelname aan een regeling of door andere provinciale prioritering.

3.1 Drenthe

De provincie streeft naar een leidende rol in duurzame landbouw door innovatieve en ecologisch verantwoorde praktijken te bevorderen. Met een focus op precisielandbouw en circulaire systemen wordt gestreefd naar efficiënt gebruik van middelen en reductie van emissies. Drenthe streeft naar een duurzaam en veerkrachtig water- en natuursysteem dat goed functioneert voor natuur, landbouw en drinkwaterproductie. Door slim waterbeheer wil de provincie wateroverlast en droogte beperken, terwijl ook de kwaliteit van het grondwater wordt behouden. Drenthe werkt aan robuuste natuursystemen met een hoge biodiversiteit, beter bestand tegen klimaatverandering.

Maatregelen

Aan de provincie Drenthe zijn in 2022 middelen toegekend voor diverse landbouwmaatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Drenthe nog eens €269,9 mln. toegekend gekregen voor twee maatregelpakketten. Het maatregelpakket *Generiek Pakket Transitie Landbouw* bevat KPI-maatregelen voor veehouderij en akkerbouw en zet de investeringsregelingen, Laaghangend en Hooghangend Fruit, met de andere noordelijke provincies voort om duurzame aanpassingen aan stallen en innovaties te ondersteunen. Dit stimuleert boeren om bij te dragen aan duurzame landbouw. Het maatregelpakket *Gebiedsgericht Werken* richt zich op de gebiedsspecifieke uitdagingen zoals, het aanleggen van vispassages en natuurvriendelijke oevers in 7 deelgebieden. Het Prestatie-pijlschema in Figuur 5 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.**	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Hydrologisch systeemherstel	7,3
	2	Overgangsgebieden	37,4
	3	Versnelling landbouw gerelateerde maatregelen	5,6
	4	De route naar een waarde(n)volle landbouw	4,6*
	5	Noord-Nederlandse stikstofaanpak (laaghangend fruit)	11,7*
2024	6	DPLG Transitie Landbouw Drenthe	211,6
	7	Gebiedsgericht, integraal maatregelpakket Drenthe	58,3
Totaal			336,5

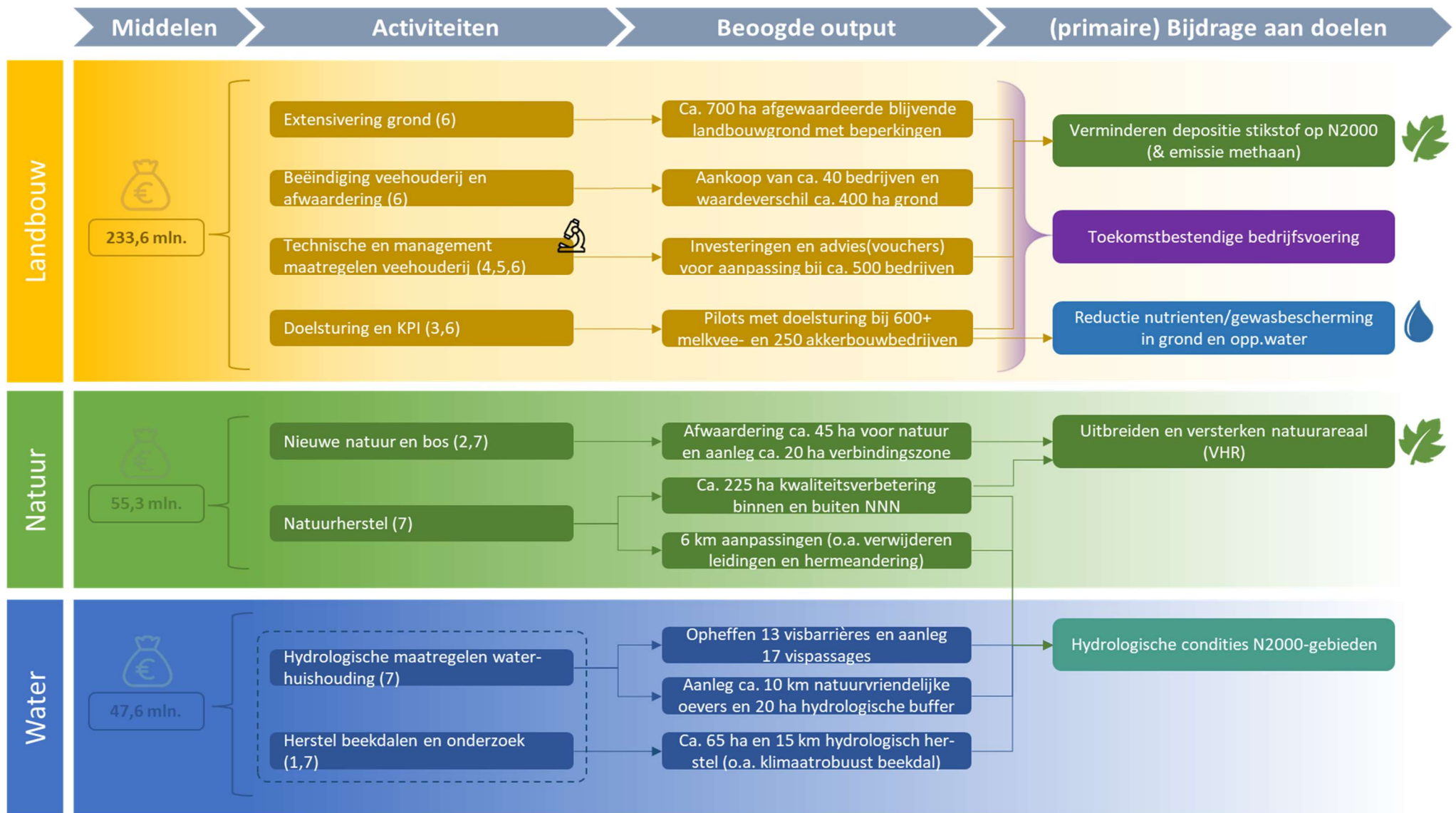
* Maatregelen 4. (Route waardevolle landbouw) en 5 (NNS) is een indicatief deel van het totaal voor Noord-Nederland.

** De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de pakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Met de maatregelen waarvoor Drenthe eind 2022 middelen toegekend heeft gekregen is in wisselende mate voortgang geboekt. Van de beschikte middelen is tot en met 2023 reeds € 8,4 mln. benut. In 2024 heeft Drenthe ingezet op het verder in uitvoering brengen van de lopende maatregelen en opstarten van de nieuwe maatregelpakketten. Met name bij de *Versnelling landbouw gerelateerde maatregelen*, waar in 2022 mee is gestart, loopt de uitvoering goed. Deze maatregel heeft als doel de versnelling van vier strategische trajecten binnen de landbouwsector, gericht op verduurzaming en stikstofreductie. Zo is het traject KPI's voor veehouderij in uitvoering, is er een pilot gestart voor de akkerbouw en is het traject demonstratiebedrijven opgestart in het najaar van 2023. In dit laatste traject leren boeren van boeren. Er zijn ruim 130 melkveehouders gestart in 15 groepen. De investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord-Nederland (*laaghangend fruit*) is een subsidieregeling waarmee agrarische ondernemingen in de gelegenheid worden gesteld om te investeren in stikstofreducerende maatregelen. Deze reducties komen volledig ten goede aan de natuur. De openstellingen van deze regeling in 2023 en 2024 zijn zeer succesvol gebleken en hiervoor zijn in 2024 aanvullende middelen toegekend.

De maatregel *Overgangsgebieden* beoogt de overbrugging van het waardeverschil tussen reguliere landbouw en landbouw met nevendoele water, natuur en/of klimaat. Hier blijft de bestemming en de hoofdfunctie landbouw. Voor de Overgangsgebieden is een verlenging ingediend en verleend. Voor de *overgangsgebieden* is een verlenging ingediend. De maatregel *Hydrologisch Systeemherstel* is gericht op het verbeteren van de ecologische toestand en veerkracht van de Drentse bossen en beekdalen. Er is een bosbodemonderzoek uitgevoerd, hiervan zijn de resultaten begin 2025 beschikbaar. De voorbereiding van de uitvoering van deze maatregelen vergt meer tijd dan oorspronkelijk gepland. Daarom is er een verlengingsverzoek aangevraagd. Door de nauwlettende voorbereiding wordt een soepele uitvoering in de toekomst verwacht.

Figuur 5. Prestatie-pijlenschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Drenthe. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.2 Flevoland

De provincie streeft naar een evenwichtige ontwikkeling die rekening houdt met fysieke, sociale en economische aspecten, met bijzondere aandacht voor innovatie en het behoud van het kenmerkende polderlandschap. Flevoland positioneert zich als koploper in duurzame landbouw en zet in op een transitie naar kringlooplandbouw. De strategische doelen van Flevoland omvatten het versterken van ecologische structuren, het bevorderen van de integratie van natuur en stedelijke gebieden, en het bieden van een toekomstperspectief voor de agrarische sector.

Maatregelen

Aan de provincie Flevoland zijn in 2022 middelen toegekend voor landbouw-, natuur- en watermaatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Flevoland nog eens €12,9 mln. toegekend gekregen voor twee maatregelpakketten. Het maatregelpakket *Biodiversiteit door ontwikkeling van groenblauwe dooradering* richt zich op aanleg en ecologisch beheer van bermen en dijken om stikstof te verminderen, natuur en biodiversiteit te bevorderen en de bodemkwaliteit en koolstofvastlegging te verbeteren. Het maatregelpakket *Toekomstige landbouw* richt zich op pilots van nieuwe verdienmodellen, een toekomstbestendig teeltplan en kennisoverdracht. Het Prestatiepijlenschema in Figuur 6 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Praktijkproeven perceelafspoeling	0,3
	2	Versnelling aanleg en herstel erfsingels in gebiedsproces	0,8
	3	Versnelling implementatie verschonende maatregelen melkrundveehouderij in gebiedsproces Flevoland	2,6
2024	4	Biodiversiteit door ontwikkeling van groenblauwe dooradering	8,9
	5	Toekomstbestendige Landbouw	4,0
Totaal			16,5

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

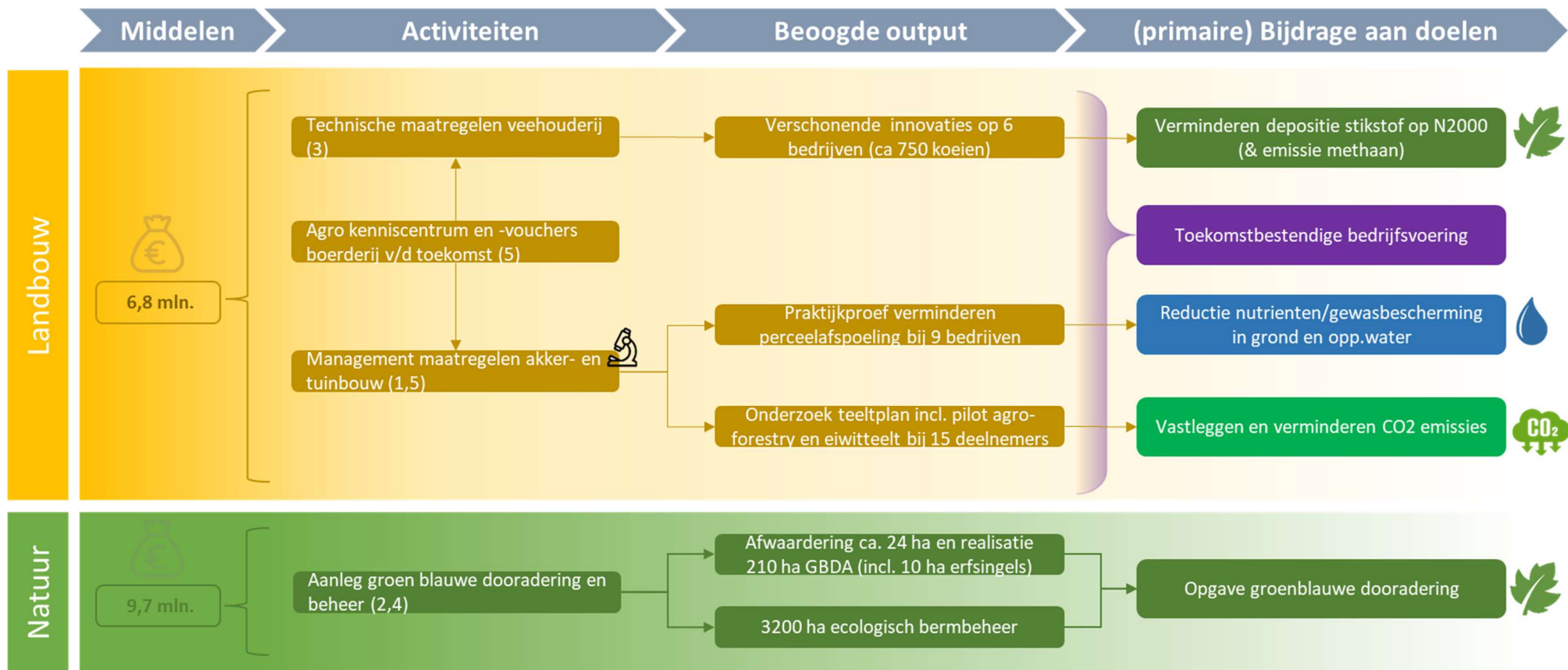
Voortgang

Bij één van de drie maatregelen waarvoor Flevoland eind 2022 middelen toegekend heeft gekregen is aanzienlijke voortgang geboekt. Bij de andere twee maatregelen blijft de uitvoering nog achter. Van de beschikte middelen is tot en met 2023 reeds € 0,4 mln. benut.

De *praktijkproeven perceelafspoeling* (zie *interviewverslag in hfd. 2.1*) is erop gericht ondernemers handelingsperspectief te bieden en perceelafspoeling tegen te gaan, wat zowel de waterkwaliteit en biodiversiteit als de benutting van gewassen verbetert. De *praktijkproeven perceelafspoeling* tonen aanzienlijke voortgang in de identificatie en toepassing van maatregelen tegen perceelafspoeling van gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten. Kwalitatieve resultaten wijzen op succesvolle tests, waarbij sommige maatregelen veelbelovend zijn gebleken en praktisch uitvoerbaar in de regio. De variërende regionale omstandigheden bevestigen echter de noodzaak van maatwerk per gebied.

Bij de *Versnelling aanleg en herstel erfsingels* in gebiedsproces is de voortgang beperkt door langere levertijden van plantmateriaal en de gebondenheid aan het najaar voor de aanleg. De erfsingels zijn dan ook nog niet fysiek gerealiseerd. In 2024 wordt meetinstrumentarium voorbereid, deelname bepaald en plannen voorbereid. Aanleg is gepland in het najaar 2025. Hoewel er voor de *implementatie verschonende maatregelen melkrundveehouderij in gebiedsproces Flevoland* al onderzoek plaatsvindt naar technologieën die meer dan 60% reductie van stalemissies beloven en voorbereidingen zijn getroffen voor het realiseren van de pilot is de start van de pilot voorzien vanaf 2025. Het eerste jaar is ervoor gezorgd dat de maatregel staatsteunproef uitgevoerd kon worden. In de tussentijd heeft de Raad van State (RvS) de beoogde RAF-stallen afgekeurd. De provincie is nu, samen met de betrokkenen in het gebied, op zoek naar andere maatregelen die eenzelfde hoeveelheid stikstof vermindering beogen.

Figuur 6. Prestatie-pijlenschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Flevoland. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.3 Friesland

De provincie Friesland streeft naar een balans tussen ecologische, economische en sociale waarden. Naast de drie kerndoelen klimaat, water en natuur heeft Friesland een vierde kerndoel toegevoegd: het bevorderen van een sociaaleconomisch vitaal platteland. De provincie zet in op het verbeteren van de bodemvitaliteit, het verminderen van CO₂-uitstoot en het inrichten van een robuust, klimaatbestendig watersysteem in onder andere het veenweidegebied. Deze maatregelen gaan gepaard met de verduurzaming van de landbouw en natuurvriendelijke inrichtings- en beheersprocessen zoals het realiseren en inrichten van weidevogelgebieden in agrarisch gebied.

Maatregelen

Aan de provincie Friesland zijn in 2022 middelen toegekend voor enkele landbouwmaatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Friesland nog eens €179,9,3 mln. toegekend gekregen voor een aantal maatregelpakketten. Het maatregelpakket *natuur* richt zich op de uitbreiding van bossen, het revitaliseren van bestaande bossen en landschapselementen en de optimalisatie van het weidevogelbestand. Het maatregelpakket *klimaat en veenweide* investeert in graslandvernatting, functieverandering van landbouw naar natuur en de ontwikkeling van een robuust, klimaatbestendig watersysteem. Het maatregelpakket *Landbouw/Sociaaleconomisch* is gericht op duurzame innovaties en stalaanpassingen door voortzetting van investeringsregelingen ten behoeve van toekomstgerichte bedrijven die minder uitstoten. Het Prestatie-pijlschema in Figuur 7 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.**	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Aldeboarn-De Deelen	21,8
	2	Fochterloërveenweg	1,5
	3	Van middelen naar doelenbeleid	1
	4	De route naar een waarde(n)volle landbouw	4,6*
	5	Noord-Nederlandse stikstofaanpak (laaghangend fruit)	31,7*
2024	6	(Vernelling) Water en Bodem	0,5
	7	Klimaat & Veenweide	46,6
	8	Landbouw & Sociaaleconomisch	89,9
	9	Natuur	42,9
Totaal			240,5

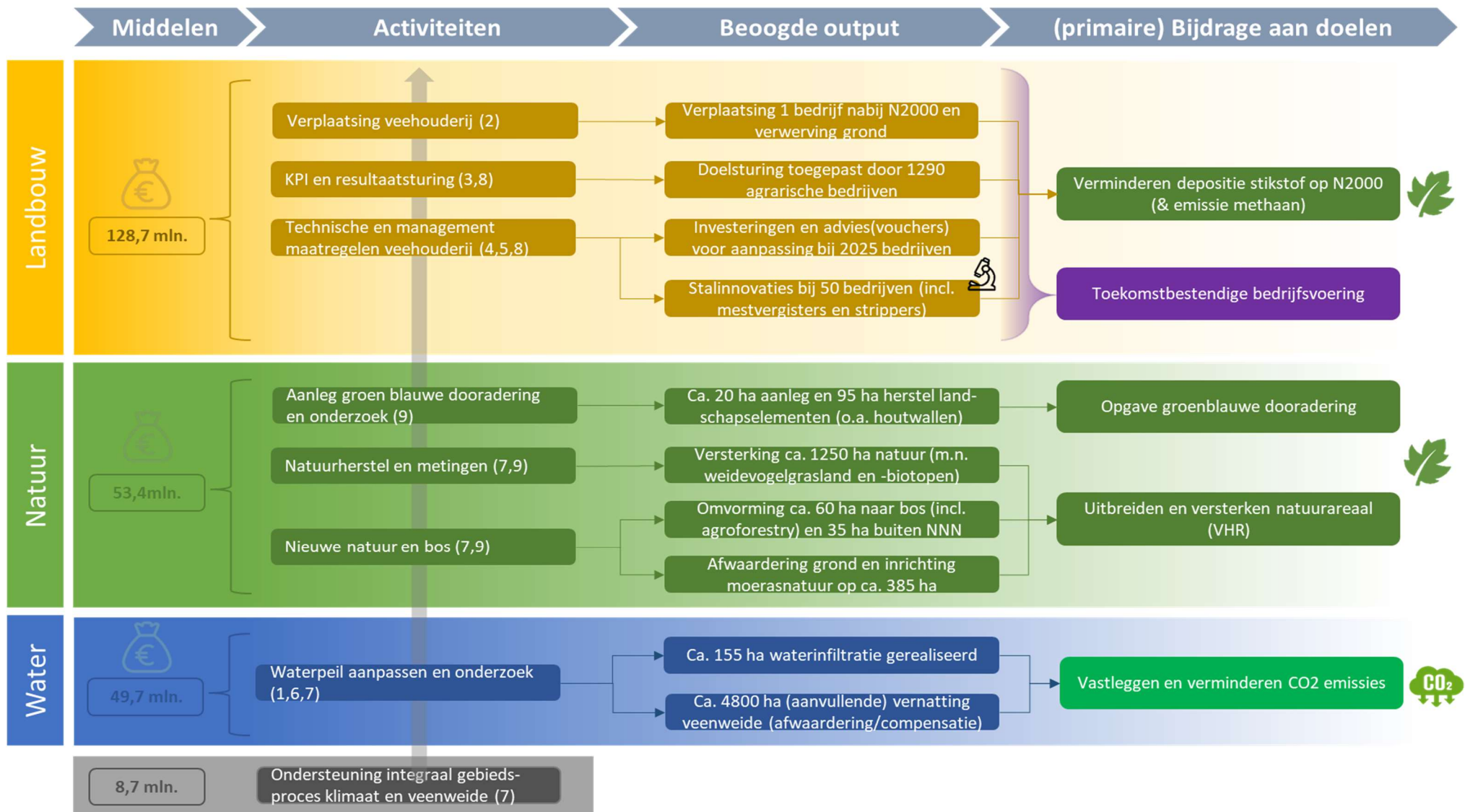
* Maatregelen 4. (Route waardevolle landbouw) en 5. (NNS) is een indicatief deel van het totaal voor Noord-Nederland.

** De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar deze onderdeel van zijn.

Voortgang

Bij de maatregelen waarvoor Friesland eind 2022 middelen toegekend heeft gekregen, is voortgang geboekt. Van de beschikte middelen is tot en met 2023 €1,5 mln. benut. Goede voortgang is gemaakt met de maatregel *Van middelen naar doelenbeleid*. Deze richt zich op het stimuleren van boeren om via bedrijfsmanagement bij te dragen aan maatschappelijke doelen, zoals klimaat, water en biodiversiteit. In 2023 is een plan van aanpak opgesteld. In 2024 is de implementatie gestart, waar boeren via gebiedsprogramma's hun bedrijfsvoering aanpassen om gestelde doelen te bereiken. De regeling *Noord-Nederlandse stikstofaanpak (laaghangend fruit)* is een investeringsregeling voor aanpassingen aan stallen en andere innovaties. De openstelling van deze regeling is zeer succesvol gebleken en hiervoor zijn in 2024 aanvullende middelen toegekend.

De maatregel *versnelling Aldeboarn-De Deelen* omvat het aankopen en afwaarderen van landbouwgronden rond natuurgebieden voor peilverhoging, klimaatadaptatie en biodiversiteit. De maatregel verloopt trager door obstakels bij de uitwerking en het behoud van draagvlak van integrale plannen, met name door belemmerende regelgeving en nieuwe opgaven, en door een langere ontwikkeltijd van de CompensatieSystematiek Veenweide (CSV). De CSV is, na uitvoerige beoordeling door een externe commissie van deskundigen, op 4 juni 2024 formeel als rekensystematiek vastgesteld. De verwachting is dat de CSV medio 2025 zal zijn genotificeerd door de EC en dus daadwerkelijk kan worden toegepast. De maatregel *Fochterloërveenweg* betreft het herstel van het oppervlak ten behoeve van de hydrologie en natuur met aanzienlijke impact vanwege de ligging binnen een Natura 2000-gebied. Door onvoorziene omstandigheden heeft het proces vertraging opgelopen. In 2024 is er een verlengingsverzoek ingediend en goedgekeurd.

Figuur 7. Prestatie-pijlschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Friesland. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.4 Gelderland

De provincie Gelderland streeft naar een vitaal landelijk gebied waarin economie, natuur en leefbaarheid hand in hand gaan. De agrarische sector is een belangrijke pijler, maar wordt gestimuleerd om toekomstbestendig te zijn door innovatie en duurzame praktijken. De provincie zet zich in voor robuuste en veerkrachtige natuurgebieden en een verhoogde biodiversiteit. Gelderland kiest voor een integrale aanpak, waarbij verschillende opgaven worden gecombineerd om de beschikbare ruimte efficiënt te benutten en de ruimtelijke kwaliteit te behouden.

Maatregelen

Aan de provincie Gelderland zijn in 2022 ten opzichte van andere provincies veel middelen toegekend, €224,5 mln., voor landbouw- en natuurmaatregelen (zie tabel). Voor een groot deel heeft Gelderland zich hiermee gericht op maatregelen om stikstof te reduceren, waaronder opkoop en beëindiging en innovatieregelingen. Daarnaast is ingezet op het versterken van het natuureengebied door bosuitbreiding en het adresseren van drukfactoren. In 2024 heeft Gelderland nog eens €32,7 mln. toegekend gekregen voor maatregelpakketten op het gebied van natuur en landbouw. Maatregelpakket *Gebiedsprocessen* faciliteert de samenwerking en begeleiding om duurzame, integrale oplossingen te bereiken. Het maatregelpakket *bosrevitalisering* richt zich op bosherstel, waaronder het verbeteren van hydrologie en het aanplanten van inheemse boomsoorten. Het Prestatie-pijlenschema in Figuur 8 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

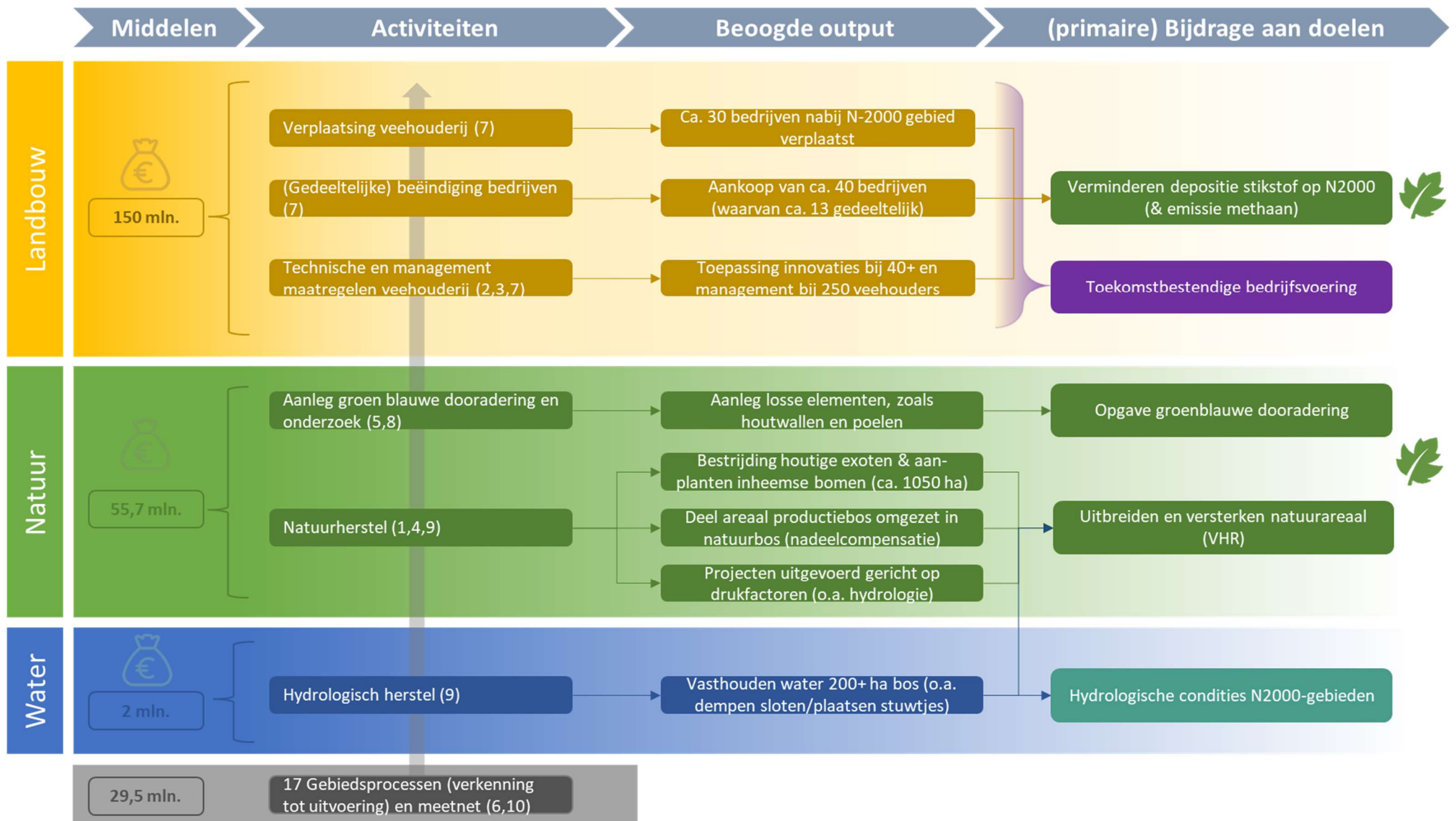
Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Drukfactoren aanpak anders dan stikstof buiten N2000	5,0
	2	Innovatie landbouw plus op Gelderse regeling	20,0
	3	Managementmaatregelen melkveehouders Gelderland	20,0
	4	Van productiebos naar natuurbos	40,0
	5	Vergroten en vergoeden landschapselementen in agrarisch gebied	2,5
	6	Versnelling gebiedsprocessen/proeftuinen	7,0
	7	Vrijwillige opkoop agrarische bedrijven (gedeeltelijke beëindiging; Nieuwe economische activiteiten; Verhuizen)	70,0
2024	8	Bos en Landschap Groenblauwe dooradering	0,3
	9	Bosrevitalisering buiten Natura 2000	9,7
	10	Gebiedsprocessen	22,7
Totaal			257,2

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Maatregelen waarvoor aan Gelderland eind 2022 middelen zijn toegekend zijn tot nu toe met wisselend resultaat in uitvoering. Van de € 224 mln. is in 2023 € 4,9 mln. benut. Hieronder lichten we enkele van de resultaten en vertragingen toe. De maatregel *vergroten en vergoeden landschapselementen in agrarisch gebied* voorziet in compensatie voor agrarische ondernemers voor groenblauwe dooradering. In 2023 zijn subsidies verleend voor 22,5 hectare functieverandering, de revitalisering van 28 poelen en 60 beplantingsplannen op particuliere erven. Met de maatregel *drukfactoren aanpak anders dan stikstof buiten N2000*, gericht op het voldoen aan de VHR, is weidevogelbeheer bevorderd met de aanleg van 44 hectare plas-dras gebied en hydrologische ingrepen om verdroging tegen te gaan.

De aanpak van de maatregel *vrijwillige opkoop agrarische bedrijven* bleek staatssteunrechtelijk onuitvoerbaar. Om deze reden heeft Gelderland drie alternatieve subsidieregelingen voor € 60 mln. ontwikkeld gericht op nieuwe economische activiteiten, verhuizing, en gedeeltelijke beëindiging van veehouderijen (aangeduid met *). De provincie heeft ook voor de maatregel van *productiebos naar natuurbos* verlenging gekregen. Provinciale Staten heeft in november 2023 een motie aangenomen om opnieuw met de boseigenaren in gesprek te gaan over de maatregel. Die motie is inmiddels uitgevoerd en er is commitment bij de boseigenaren over de maatregel. Inmiddels is er een duidelijke juridische basis voor het compenseren van de financiële schade voor boseigenaren. Aan een deel van de betrokken boseigenaren is inmiddels compensatie voor het omzetten van productiebos naar natuurbos toegekend.

Figuur 8. Prestatie-pijlschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Gelderland. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel. .

3.5 Groningen

De provincie Groningen heeft de ambitie om het landelijk gebied toekomstbestendig, gezond en duurzaam in te richten met een langjarig perspectief voor zowel de landbouw als andere sectoren. Het streven is naar een robuust water- en bodemsysteem en natuurherstel, wat bijdraagt aan een veerkrachtig landschap dat bestand is tegen de uitdagingen van klimaatverandering. In de visie 'Dit is Groningen' (2022) ligt de nadruk op een landbouwsector die zich richt op het produceren van hoogwaardig voedsel en groene grondstoffen, terwijl het tegelijkertijd maatschappelijke diensten levert zoals natuur- en landschapsbeheer, CO2-vastlegging en waterberging.

Maatregelen

Aan de provincie Groningen zijn in 2022 middelen toegekend voor één pilotmaatregel gericht op het oprichten van een meetnet stikstof in Lieftingsbroek en voor twee landbouwmaatregelen in Noord-Nederland (zie tabel). In 2024 is € 60 mln. toegekend voor twee maatregelpakketten op het gebied van landbouw en één pakket (Lieftingsbroek) waarin landbouw-, natuur- en watermaatregelen worden gecombineerd. Het maatregelpakket Fysieke Investerings Emissiereductie is een continuering van de gezamenlijke Noord-Nederlandse Stikstofaanpak waar Groningen penvoerder van is. Het maatregelpakket Innovatie Technische Maatregelen faciliteert pilots (o.a. monovergisters) om emissies te reduceren en groen gas te produceren. Voor het maatregelpakket Lieftingsbroek zijn versterkende inrichtingsmaatregelen rondom N2000 gebied Lieftingsbroek toegekend. De verplaatsing van een veehouderij als onderdeel van dit pakket zijn voorsnog geen middelen beschikbaar gesteld. Het Prestatie-pijlenschema in Figuur 9 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.**	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Pilot meetnet stikstof Lieftingsbroek	0,6
	2	De route naar een waarde(n)volle landbouw	4,6*
	3	Noord Nederlandse stikstofaanpak (laaghangend fruit)	11,7*
2024	4	Fysieke investering emissiereductie	42,6
	5	Innovatieve Technische Maatregelen	7,3
	6	Liefstingsbroek	10,1
Totaal			76,9

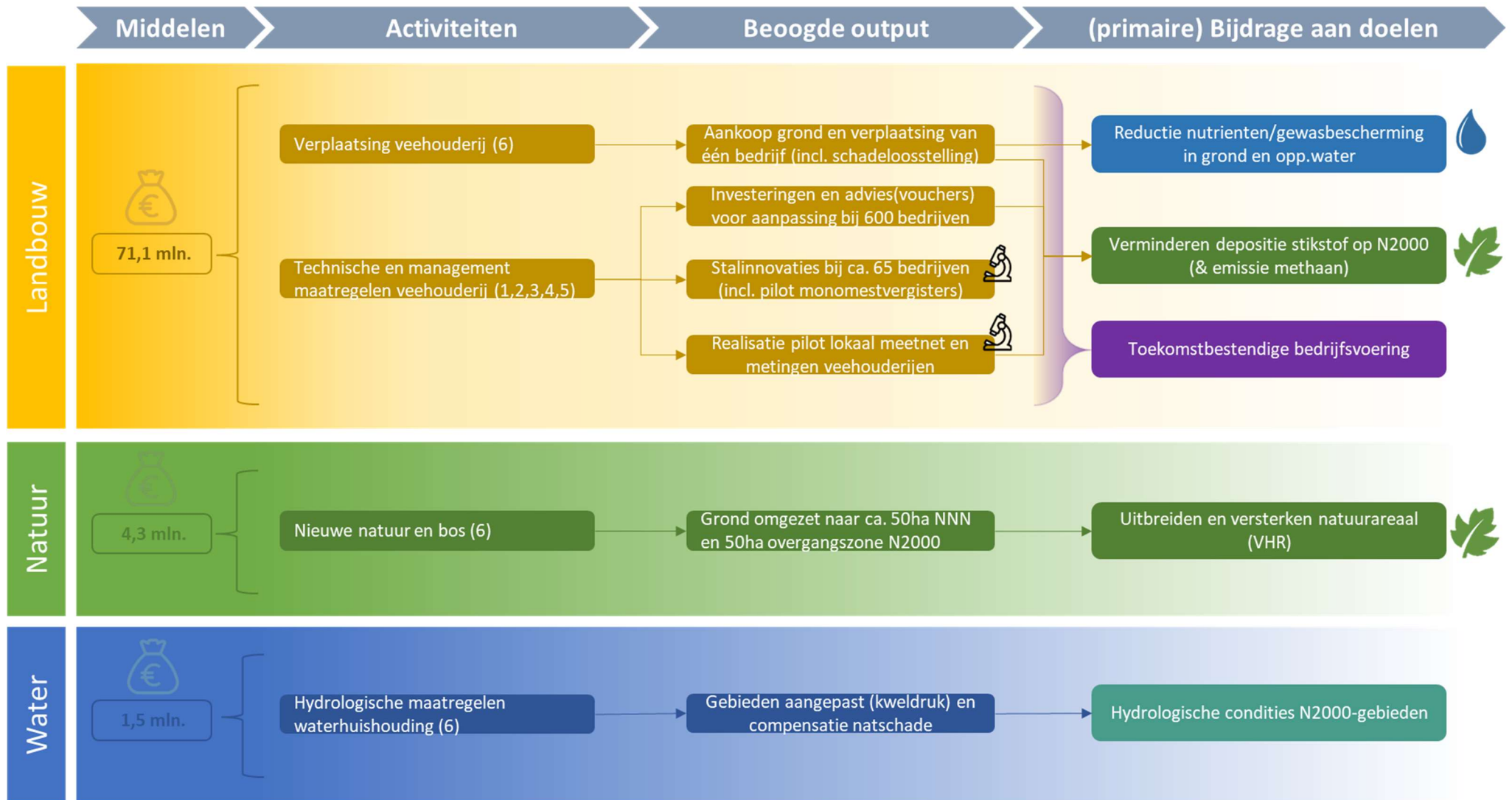
* Maatregelen 2. (Route waardevolle landbouw) en 3. (NNS) is een indicatief deel van het totaal voor Noord-Nederland.

** De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Groningen is in 2023 aan de slag gegaan met de pilot maatregel waar zij middelen voor hebben ontvangen. Deze maatregel ligt op schema en hiervoor is ruim de helft van de middelen reeds benut (€ 0,38 mln.). De maatregelpakketten gaan naar verwachting eind 2024 in uitvoering. De regeling Noord Nederlandse stikstofaanpak (laaghangend fruit) is een investeringsregeling voor aanpassingen aan stallen en andere innovaties. De openstelling van deze regeling zijn zeer succesvol gebleken. Door de drie provincies in Noord Nederland gezamenlijk is hiervoor €21 mln. reeds aan subsidies toegekend. Hiervoor zijn in 2024 dan ook aanvullende middelen toegekend aan de drie provincies.

De pilot voor het Meetnet Lieftingsbroek, gestart tussen november 2022 en maart 2023, beoogt een gedetailleerd inzicht in de stikstofkringloop rondom het N2000-gebied. Het meetnet, bestaande uit een kern van meetpunten en een focus op emissiebronnen, vertoont veelbelovende resultaten: Relaties tussen lokale activiteiten en stikstofconcentraties worden steeds duidelijker. De metingen, inclusief bulk-, concentratie- en emissiedepositie van stikstofverbindingen, worden aangevuld met meteorologische gegevens en registraties door bewoners. Deze gegevens zijn essentieel voor het verfijnen van stikstofreductie maatregelen en beleidsontwikkeling. De pilot loopt tot oktober 2024, met continue aanpassingen op basis van voortschrijdend inzicht. Een volledig evaluatierapport met aanbevelingen wordt naar verwachting in het eerste kwartaal van 2025 gepubliceerd.

Figuur 9. Prestatie-pijlschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Groningen. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.6 Limburg

De provincie Limburg speelt een cruciale rol als groene schakel tussen belangrijke Europese natuurgebieden zoals de Veluwe, de Eifel, de Ardennen en de Hoge Kempen. Dit landelijk gebied is niet alleen van ecologisch belang, maar vormt ook de economische basis voor vele Limburgers. Limburg richt zich op het bieden van perspectief aan agrarische ondernemers door hen te ondersteunen bij het kiezen van transitiepaden die bijdragen aan een circulaire economie, voedselzekerheid en natuur- en landschapsbeheer.

Maatregelen

Aan de provincie Limburg zijn in 2022 middelen toegekend voor een viertal landbouw- en watermaatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Limburg nog eens € 55 mln. toegekend gekregen voor het maatregelpakket 'Bronmaatregelen Stikstof en Methaan', waarmee wordt ingezet op maatwerk voor gerichte bedrijfsbeëindiging en verplaatsing voor bedrijven die niet voor generieke regelingen in aanmerking komen en mogelijk voor de af- en herwaardering van gronden in overgangsgebieden en beekdalen. Naast dit pakket heeft Limburg twee gerelateerde pakketten aangevraagd gericht op urgente maatregelen op het gebied van natuurherstel en herstel van beekdalen. Hiervoor zijn voorsnog geen middelen beschikbaar. Limburg kan met de toegekende middelen wel werken aan activiteiten die bijdragen aan doelgerichte inrichting en natuurherstel. Het prestatie-pijlschema in Figuur 10 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Aankoop bedrijven/gronden	22,5
	2	Aanleg voedselbossen	1,0
	3	Gebiedsproces glastuinbouw	0,2
	4	Pilot package plant	2,0
2024	5	Bronmaatregelen stikstof en Methaan	55,0
Totaal			80,7

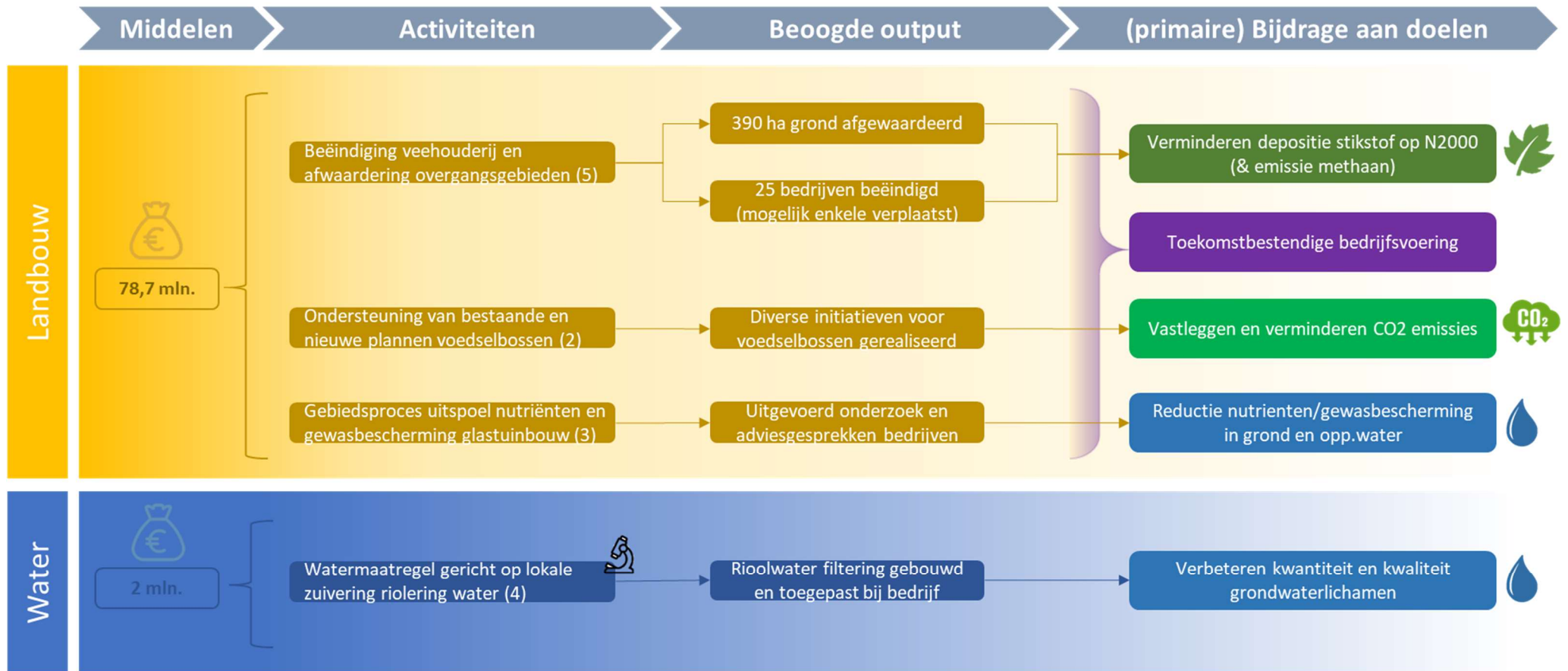
* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Drie van de vier maatregelen waarvoor Limburg eind 2022 middelen toegekend heeft gekregen liggen op schema. Dit zijn relatief kleine maatregelen. Tot en met 2023 is € 1,8 mln. benut. Voor de *aanleg van voedselbossen* is in 2023 een subsidieaanvraag ingediend voor de aanleg van 38,7 hectare voedselbos. Aanvragen voor subsidies kunnen worden ingediend tot het einde van 2024 en de verwachting is dat de beschikbare middelen dan volledig zullen zijn toegewezen. Bij het *gebiedsproces glastuinbouw* is in november 2022 een gebiedsgerichte aanpak gestart en met onderzoek naar ongewenste waterstromen is in 2023 de bewustwording rond waterkwaliteit verhoogd en lopen vanaf 2024 intensieve monitoringsactiviteiten. De *Pilot package plant* beoogt de lokale zuivering van rioolwater ter verbetering van waterkwaliteit en bestrijding van droogteproblemen. Het project was in 2023 in de ontwerpfase met verwachte bouw en inbedrijfstelling in 2024. Ook de vergunningstermijnen blijken hiervoor haalbaar te zijn.

De maatregel *aankoop bedrijven/gronden* richt zich op de aankoop van zeven specifieke bedrijven, inclusief grond en stikstofrechten, en de verwerving van 65 hectare relevante (ruil)gronden ter bevordering van de natuuropgave. Tot op heden is er één beschikking verleend voor de aankoop van een geitenhouderij. Door het ontbreken van een uitgewerkte regeling zijn de aanvragen in 2023 achtergebleven. Inmiddels zijn er wel duidelijke kaders gesteld bij de beschikking. Om het resultaat alsnog te bereiken is de planning verlengd tot eind 2027 en werkt Limburg aan de identificatie en samenstelling van kansrijke projecten.

Figuur 10. Prestatie-pijlschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Limburg. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. Voor het aantal te beëindigen bedrijven en de af te waardenen grond is de output bijgesteld in verhouding met het aandeel van de aangevraagde middelen voor het maatregelpakket Bronmaatregelen Stikstof en Methaan dat aan de provincie is toegekend. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.7 Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant herbergt een uniek en compleet landbouw- en voedselsysteem. Ook landen verschillende complexe vraagstukken rond de opgaven op het gebied van natuur, water en klimaat in de provincie. Innovatie en ondersteuning bij de transitie naar natuurinclusieve landbouw zijn daarom van cruciaal belang.

Maatregelen

De provincie Noord-Brabant heeft middelen ontvangen voor een set landbouwmaatregelen in 2022, waaronder voor afwaardering, bodemcoaching en technische innovatie (zie tabel). In 2024 zijn daarnaast twee maatregelpakketten beschikbaar op het gebied van landbouw, natuur en water. Daarmee wordt op grotere schaal ingezet op extensivering, op technische en managementmaatregelen, natuurherstel en bos-revitalisatie en maatregelen gericht op beekherstel en tegengaan van verdroging. Naast de stikstof, VHR- en KRW-doelen wordt daarmee ook integraal bijgedragen aan de klimaatdoelen, waaronder door aanleg van natuur en door het aanjagen van verdienmodellen voor het vastleggen van koolstof in landbouwbodems. Het pijlschema in Figuur 11 geeft de activiteiten en de beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Aankoop en afwaardering gebouwen in het kader van grondverwerving buitengebied	17,5
	2	Innovatie en stimuleren natuurinclusieve landbouw	45,0
	3	Kennisontwikkeling/onderzoek binnen gebiedsvisie	6,4
	4	Opschalen BodemUp en BBWP	2,0
2024	5	Duurzaam perspectief voor de landbouw	101,0
	6	Natuur- en waterherstel	130,2
Totaal			302,1

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

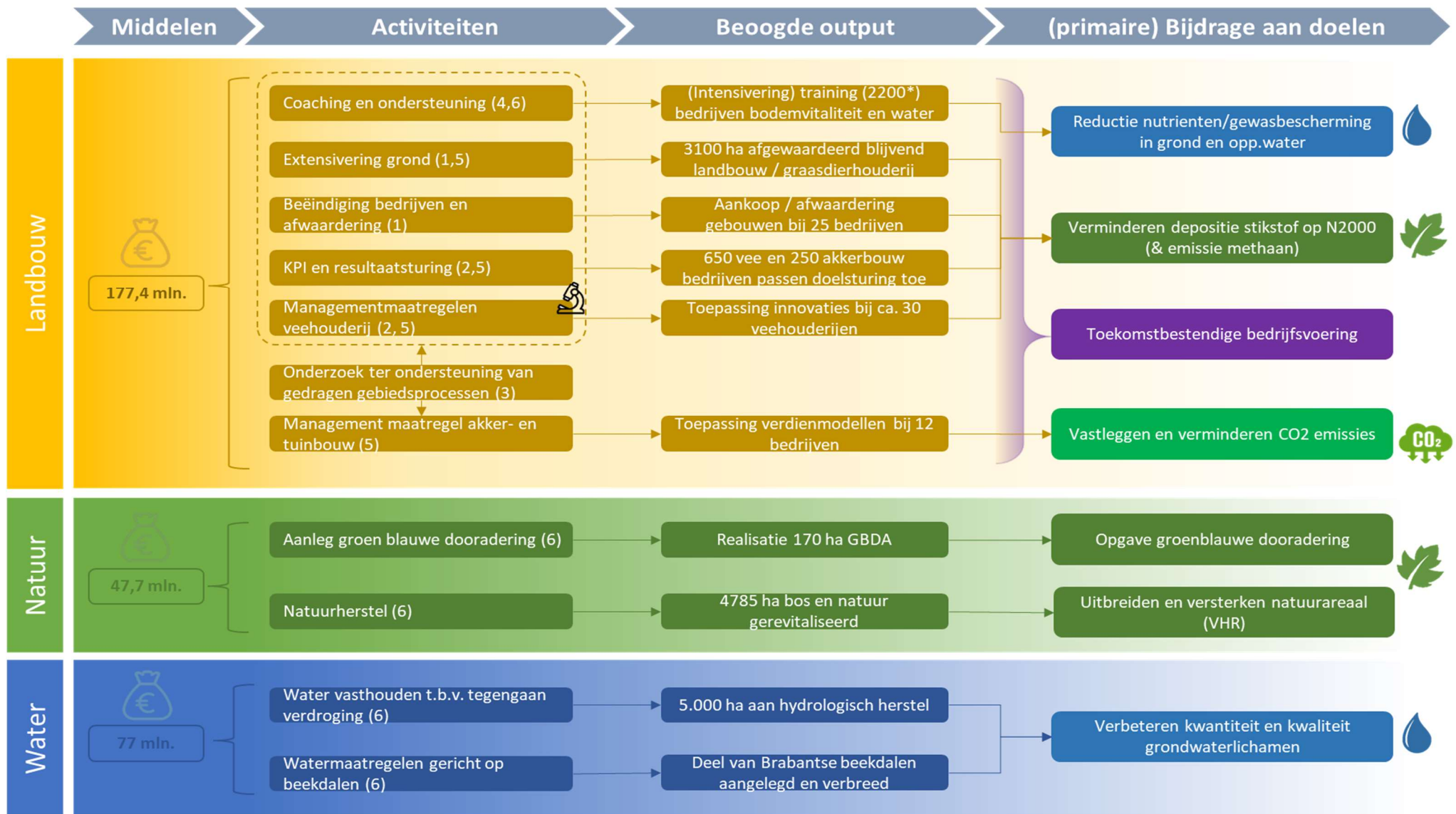
Voortgang

De maatregelen die eind 2022 zijn beschikbaar kennen tot nu toe een wisselend tempo in de uitvoering. Verschillende maatregelen zaten in 2023 in de opstartfase. Er is tot en met 2023 reeds € 4,1 mln. ingezet en Noord-Brabant geeft aan met de geleerde lessen voortvarend verder te gaan met de uitvoering in samenhang met het opstarten van de maatregelpakketten die in 2024 zijn beschikbaar.

Onder de maatregel *Innovatie en stimuleren natuurinclusieve landbouw* zijn met de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM), in 2023 445 deelnemers bereikt en dit wordt verder uitgebreid. Ook het coaching-project *BodemUp*, waarin boeren advies ontvangen om hun bodemkwaliteit verder te verbeteren, heeft goede voortgang gemaakt. Met de in 2022 toegekende middelen voor deze maatregel worden ongeveer 200 agrariërs ondersteund met advies op locatie.

Bij *aankoop en afwaardering gebouwen in het kader van grondverwerving buitengebied* doen zich kansen voor, zijn er casussen in verkenning maar blijkt het succesvol afronden lastig, met name door het passend krijgen van saneringskosten en het op gang krijgen van grondmobiliteit. Een deel van de middelen zou ingezet kunnen worden na succesvolle verkenningen maar hiervoor is meer tijd nodig.

Voor *innovatie en stimuleren van natuurinclusieve landbouw*, dat de beschikbaarheid van gronden voor extensieve graasdierhouderij bevordert, heeft de uitvoering vertraging opgelopen vanwege vereisten voor aanpassingen in het staatssteunkader. Via de aanpassing Groenblauwe diensten ligt deze voor in Brussel. Om al wel invulling te kunnen geven aan de behoefte zijn er ondertussen alternatieve privaatrechtelijke routes ontwikkeld, zoals de verkoop- en (terug)erfpachtconstructie en met behulp van provinciaal grondbezit. De eerste aanmeldingen zijn in 2023 binnen gekomen en hiervoor werden in 2024 transacties verwacht. De verdere uitrol vindt de komende jaren plaats.

Figuur 11. Prestatie-pijlenschema voor de middelen provinciale maatregelen Noord Brabant. Nummering bij activiteiten verwijst naar maatregel(pakketten) in de tabel. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen (Landbouw, Natuur en Water) en de beoogde output zijn indicatief en afkomstig uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. * De middelen vanuit het Rijk dragen bij aan de training van een paar honderd van de in totaal 2200 bedrijven.

3.8 Noord-Holland

De provincie Noord-Holland heeft zich op lange termijn ambitieuze doelen gesteld op het gebied van klimaatbestendigheid, kringlooplandbouw, water- en bodembeheer, biodiversiteit en sociaaleconomische vitaliteit. Hierbij wordt een robuuster, groener en blauwer gebied nagestreefd, waarin voldoende ruimte is voor waterberging om de drinkwatervoorziening te ondersteunen. De provincie streeft naar een duurzaam en toekomstbestendig landbouwsysteem. Daarom wordt er gewerkt aan het behoud en de versterking van de sociaaleconomische vitaliteit in het landelijke gebied, cruciaal voor zowel inwoners als bezoekers in een steeds verder verstedelijkende regio.

Maatregelen

Aan de provincie Noord-Holland is in 2022 €0,9 mln. toegekend voor één landbouwmaatregel (zie tabel). In 2024 heeft Noord-Holland nog eens €20,8 mln. toegekend gekregen voor vier maatregelpakketten. Het maatregelpakket *Integrale Gebiedssamenwerking NSP* richt zich op het bevorderen van integrale gebiedsontwikkeling via gebiedsprocessen. Binnen het maatregelpakket *Klimaat* gaat Noord-Holland aan de slag met de aanleg van bos- en parklandschap gericht op het verbinden van twee bossen en het omvormen van 107 hectare agrarische grond naar natuur en voor een betere wateropslag. Binnen het maatregelpakket *Natuur* zijn middelen beschikbaar voor het verplaatsen van een fietspad om ruimte te creëren voor duinverstuiving en natuurherstel in de nabijgelegen N2000-gebieden. Ten slotte wordt met Maatregelpakket *Toekomstbestendige Landbouw* ingezet op het *Fieldlab Groene Hart*, gericht op waterinfiltratie en stalaanpassingen om waterkwaliteit te verbeteren en uitstoot van ammoniak en methaan te verminderen. Voor de andere maatregelen die Noord-Holland had aangevraagd binnen deze maatregelpakketten zijn voornamelijk geen middelen beschikbaar. Het Prestatie-pijlschema in Figuur 12 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

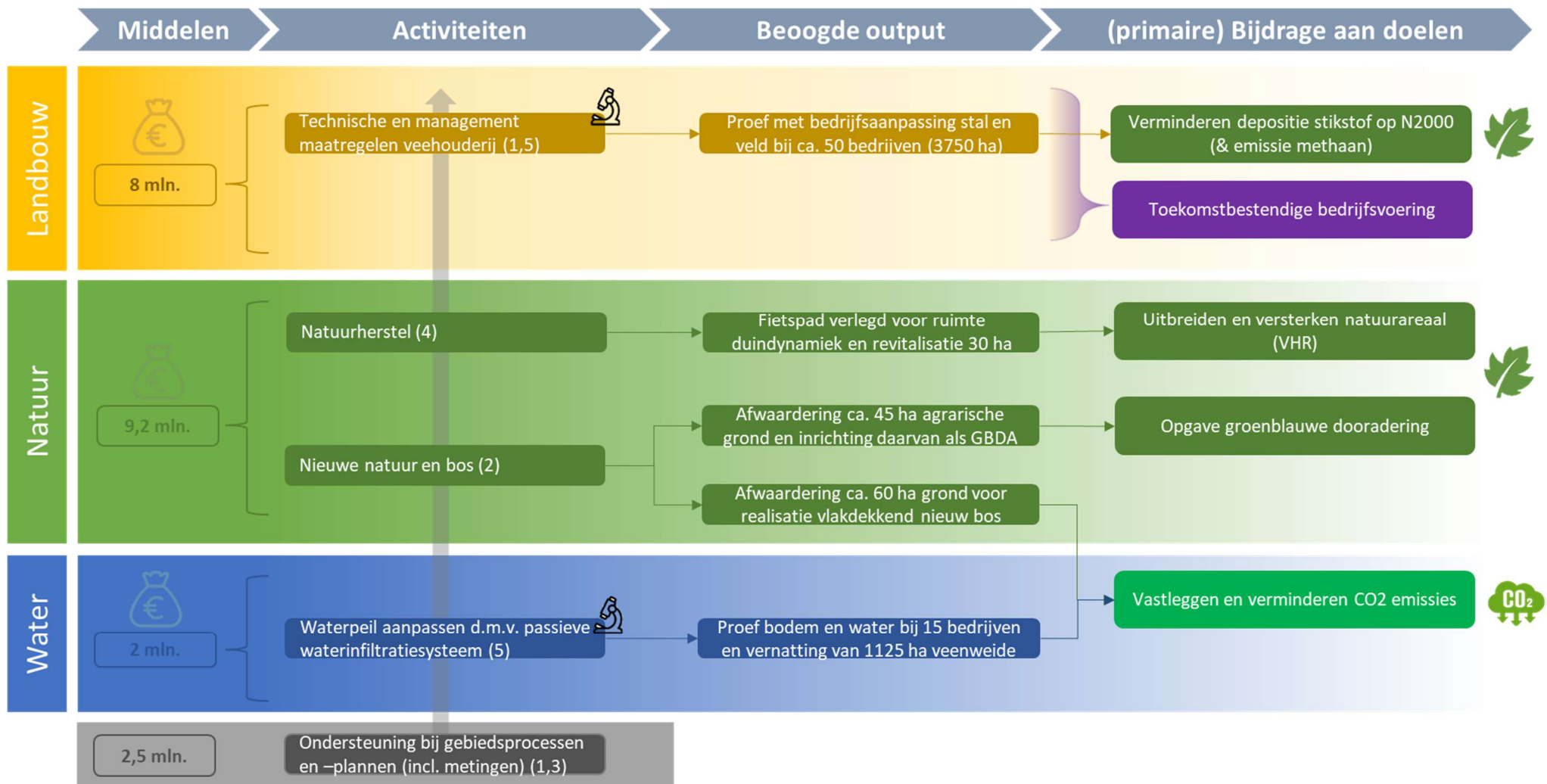
Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Integrale aanpak stikstofreductie Rondehoep	0,9
2024	2	Klimaat	8,3
	3	Gebiedsprocessen	2,5
	4	Natuur	0,9
	5	Toekomstbestendige Landbouw	9,1
Totaal			21,7

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Voor de *Integrale maatregel aanpak stikstofreductie Rondehoep*, gericht op het verdienvermogen van agrariërs, waren in 2023 nog geen uitgaven gerealiseerd. De belangrijkste maatregel 'het doen van stalinvesteringen' bleek vanwege staatssteunrichtlijnen niet mogelijk. Ook de pilot managementmaatregelen in de stal om stikstofuitstoot te verminderen blijkt lastig om tot uitvoer te komen (door onder andere de juridische aspecten en subsidieprocedure). Daarom verloopt het niet volgens planning, hoewel er wel voortgang is geboekt. De maatregel bestaat uit een gebiedsproces van onderop waarin de ondernemers in het gebied zelf aan het roer zijn en trajecten waarbij pilots worden opgezet. In 2023 resulteerde dit in een geactualiseerd gebiedsplan dat streeft naar een duurzame, economisch en ecologisch verantwoorde bedrijfsvoering. De pilot voor provinciale pachtgronden heeft geleid tot 30 hectare extensief/extensiever gebruik van veengronden en de pilot wordt in 2024 met nog eens drie hectare uitgebreid. Er is ook sprake van enige voortgang in biodiversiteitsversterking via ANLB-pakketten en erfbeplantingsprojecten.

Bij de uitvoering van de aanpak *stikstofreductie Rondehoep* is de implementatie van het waterinfiltratiesysteem over 130 hectare vertraagd door gestegen kosten, weidevogelbeperkingen en ongunstige weersomstandigheden. Zodra de omstandigheden dit toelaten, wordt deze maatregel uitgevoerd.

Figuur 12. Prestatie-pijlenschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Noord-Holland. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel. .

3.9 Overijssel

De provincie Overijssel zet zich in voor een toekomstbestendige agrarische sector die nauw verweven is met natuur- en klimaatdoelstellingen. Er worden drie kernambities nagestreefd: het waarborgen van een toekomstperspectief voor agrariërs, het versterken van de leefbaarheid en economische vitaliteit van het platteland, en het zorgen voor herstel van de natuur, het watersysteem en het klimaat (wettelijke taken).

Maatregelen

Overijssel past een integrale, gebiedsgerichte aanpak toe. Aan Overijssel zijn in 2022 middelen toegekend voor landbouw- en natuurmaatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Overijssel nog eens €233,7 mln. toegekend gekregen voor drie maatregelpakketten. Met het maatregelpakket *gebiedsprocessen* worden meer dan 30 koploperprocessen in de verschillende deelgebieden van Overijssel ondersteund om samen tot integrale, duurzame oplossingen te komen. Daarnaast worden proeftuinen in onder meer veenweidegebieden en nabij N2000 ingericht en ingezet op natuurherstel en groenblauwe dooradering. Het maatregelpakket *brede integrale aanpak* richt zich vooral op verbeteren van perspectief voor landbouwbedrijven en het leveren van een bijdrage aan minder stikstofemissie en een toename van de biodiversiteit. Het maatregelpakket *opbouw grondpositie* betreft de afwaardering van gronden voor extensivering en is nauw verbonden met de andere twee pakketten. Het Prestatie-pijlschema in Figuur 13 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

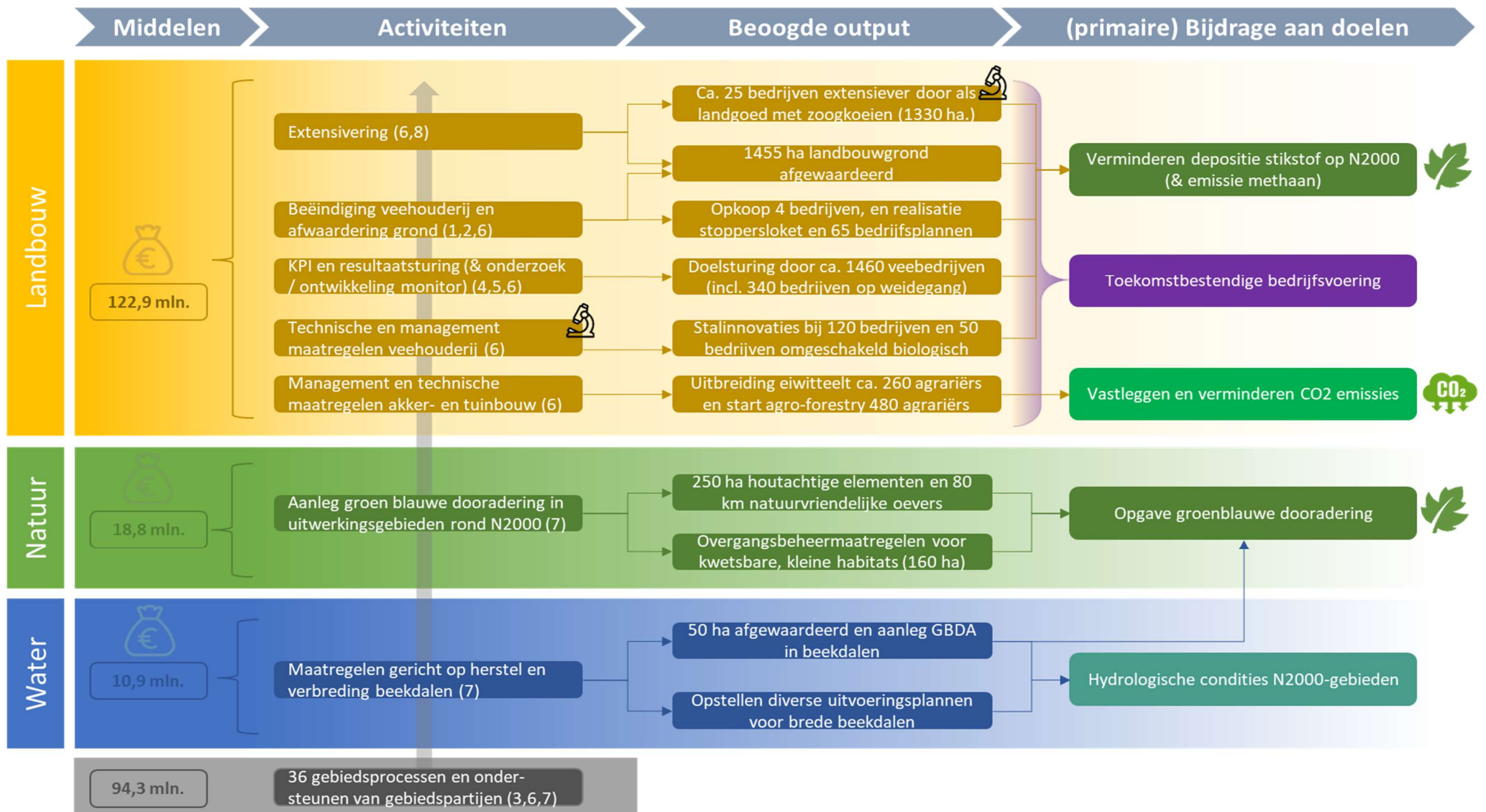
Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Baarlingerpolder	6,0
	2	Gebiedsproces Junne	4,0
	3	Sociaaleconomische impact als uitgangspunt voor een versnellingsmaatregel op wsn gebiedsplan	2,2
	4	Praktijkleernetwerken en KPI's in de praktijk	0,6
	5	Ontwikkelen gebiedsgerichte biodiversiteitsmonitor	0,5
2024	6	Brede integrale aanpak	70,9
	7	Gebiedsprocessen	119,2
	8	Opbouw grondpositie	43,6
Totaal			247

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar deze onderdeel van zijn.

Voortgang

Overijssel heeft in 2023 diverse pilots, onderzoeken, kennisvouchers en subsidieregelingen in gang gezet, gericht op inzicht in sociaal-economische effecten en ervaring opdoen met KPI's in de praktijk. Onder de maatregel *Praktijkleernetwerken en KPI's in de praktijk* is onder andere in het project Sallandloont de beloning van KPI-scores getest. Met de maatregel *ontwikkelen gebiedsgerichte biodiversiteitsmonitor* wordt gestart met een set prestatie-indicatoren (KPI's) en de ontwikkeling van een block-chain systeem voor borging. Tussen melkveehouders, de provincie en Superunie zijn in het kader van 'Ik wil eerlijke zuivel' afspraken gemaakt over productafname en financiering. De projecten van de praktijkleernetwerken, KPI's in de praktijk en de gebiedsgerichte biodiversiteitsmonitor zijn of worden in 2024 afgerond.

Het maatregelpakket *Baarlingerpolder* omvat de ontwikkeling van een integraal uitvoeringsplan dat de stikstofemissie met 50% moet verminderen. In oktober 2023 is een concept verkenningrapport opgeleverd met concrete maatregelen om invulling te geven aan de diverse natuurdoelen en perspectief voor de landbouw. Daarnaast heeft de provincie in 2023 circa 130 ha grond aangekocht om af te waarden en opnieuw te bestemmen. Het *gebiedsproces Junne* richt zich op het herinrichten van het gebied in samenwerking met ondernemers. Dit omvat het verplaatsen en/of extensiveren van agrarische bedrijven om de uitvoering van hydrologische maatregelen, zoals het verhogen van het waterpeil, mogelijk te maken. De verkenning met gebiedspartners loopt en het vertrek van een agrarische ondernemer biedt mogelijkheden in het gebied te extensiveren. De toegekende middelen zijn met name bedoeld voor de afwaardering van gronden, wat pas later in het gebiedsproces kan gebeuren, na wijziging van het bestemmingsplan. Dit proces is vertraagd, onder andere omdat het nog zoeken is naar de exacte (kwantitatieve) opgave voor dit gebied als onderdeel in de provinciale en landelijke opgaven.

Figuur 13. Prestatie-pijlenschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Overijssel. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.10 Utrecht

Utrecht kiest voor een integrale aanpak om stikstof- en broeikasgasreductie, water- en bodemverbetering en biodiversiteitsversterking te realiseren. Utrecht kiest voor een brede set aan maatregelpakketten die tezamen bijdragen aan de doelen op het gebied van water & bodem, natuur, klimaat en landbouw. Duurzame landbouw, zoals kringloop- en natuurinclusieve landbouw, is hierbij cruciaal. Boeren hebben de vrijheid om oplossingen te kiezen en worden beloond voor hun resultaten. Er wordt daarbij rekening gehouden met de unieke uitdagingen per natuurgebied, zoals de Utrechtse Heuvelrug en de veengebieden, wat vraagt om een gebiedsgerichte aanpak.

Maatregelen

De provincie Utrecht heeft in 2022 geen aanvraag voor middelen ingediend. In 2024 heeft Utrecht €249,5 mln. toegekend gekregen voor vijf maatregelpakketten om met maatregelen op het gebied van landbouw, water en natuur aan de slag te gaan. Het maatregelenpakket *Reductie Broeikasgasuitstoot Veenweiden* omvat onder andere grondafwaardering en maatregelen in het veenweidegebied gericht op verminderen bodemdaling, CO2-uitstoot en biodiversiteit (weidevogels). Met het maatregelenpakket *Landbouw* wordt ingezet op emissiereductie met investeringen in onder anderen fieldlabs voor stalaanpassingen en KPI-beloningen voor o.a. de melkveehouderij. Het maatregelenpakket *Groenblauwe Linten en Scheggen en Boerensloten* richt zich op het realiseren van natuur in gebieden rondom de steden Utrecht en Amersfoort en het natuurvriendelijk slootbeheer in de gehele provincie en pakket *Natura-2000 met overgangszones* is gericht op de functiewijziging en inrichting van diverse gebieden binnen de provincie, waarbij hydrologische maatregelen worden genomen en leefgebieden voor kwetsbare diersoorten worden uitgebreid. Ten slotte zijn binnen het pakket *Utrechtse Heuvelrug en Flanken* deels middelen toegekend voor het vasthouden van kwelwater en groenblauwe dooradering. Het Prestatiepijlenschema in Figuur 14 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2024	1	Groenblauwe Linten en Scheggen en Boerensloten	59,4
	2	Reductie Broeikasgasuitstoot Veenweiden	75,3
	3	Landbouw	37,5
	4	Natura-2000 met overgangszones	75,1
	5	Utrechtse Heuvelrug en Flanken	2,2
Totaal			249,5

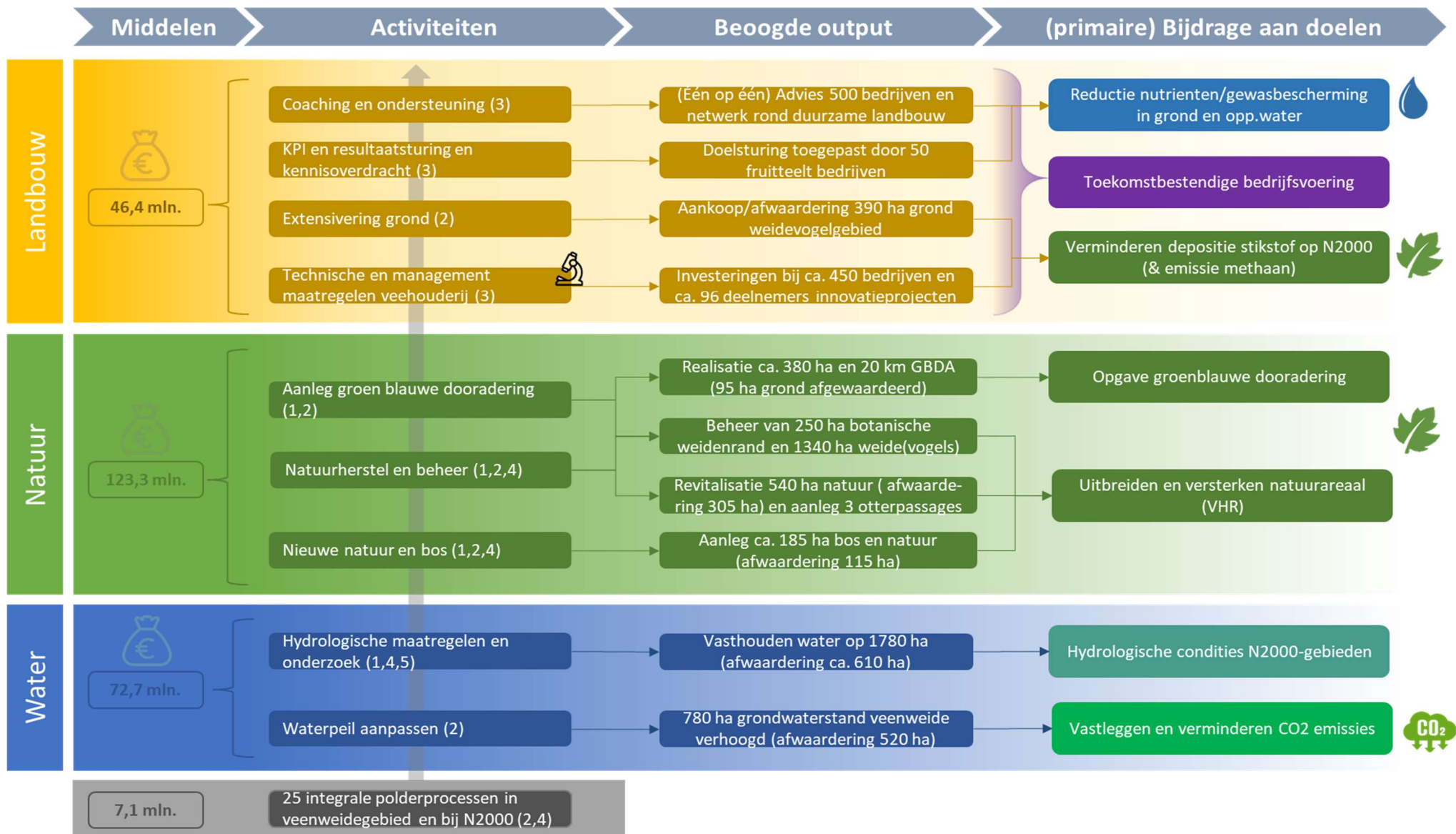
* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Omdat Utrecht in 2022 geen maatregelen heeft aangevraagd is de te rapporteren voortgang op toegekende middelen nog beperkt. Wel is Utrecht bezig met de start van de maatregelen die in 2024 zijn toegekend en beschikt.

Met het ontvangen van de beschikking inclusief toegekende gelden zet Utrecht volop in op de uitvoering van de goedgekeurde maatregelpakketten. Intern wordt er in de organisatie voorbereid op de uitvoering. Per november gaat er een procesmanager maatregelpakketten aan de slag voor de uitvoering van de maatregelpakketten en de werkorganisatie wordt ingericht ten behoeve van de uitvoering. Met gebiedspartners wordt de uitvoering voorbereid door o.a. samenwerkingsafspraken vast te leggen.

Figuur 14. Vereenvoudigde beleidstheorie voor de middelen provinciale maatregelen voor Utrecht. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.11 Zeeland

De unieke ligging van Zeeland in de delta biedt zowel kansen als uitdagingen voor de landbouw. De vruchtbare zeelei- en zavelgrond is ideaal voor akkerbouw, maar de nabijheid van zout water en vooral de beperkte aanvoer van zoetwater vormen een uitdaging. Meerdere gebieden in Zeeland zijn afhankelijk van neerslagwater en, als gevolg van klimaatverandering, nemen periodes met weersextremen toe. Dit zet de agrarische opbrengsten en daarmee het verdienvermogen van boeren in toenemende mate onder druk. Veel oppervlaktewater en grondwater in de provincie Zeeland is zout: er is sprake van verzilting. De provincie wil ervoor zorgen dat er toekomst is voor de landbouw. Dit vereist innovatie en creativiteit om de beschikbaarheid van zoetwater te vergroten en optimaal te benutten. De provincie Zeeland streeft ernaar om de bestaande, kwetsbare natuur te versterken en, meerdere drukfactoren, in het bijzonder de stikstofneerslag in Natura 2000-gebieden, te verminderen. Daarvoor zet de provincie in op een gecombineerde aanpak van provincie en Rijk voor evenredige reductie van stikstofemissies afkomstig uit het buitenland, van de (zee)scheepvaart en vanuit de ruimtelijke functies in het gebied.

Maatregelen

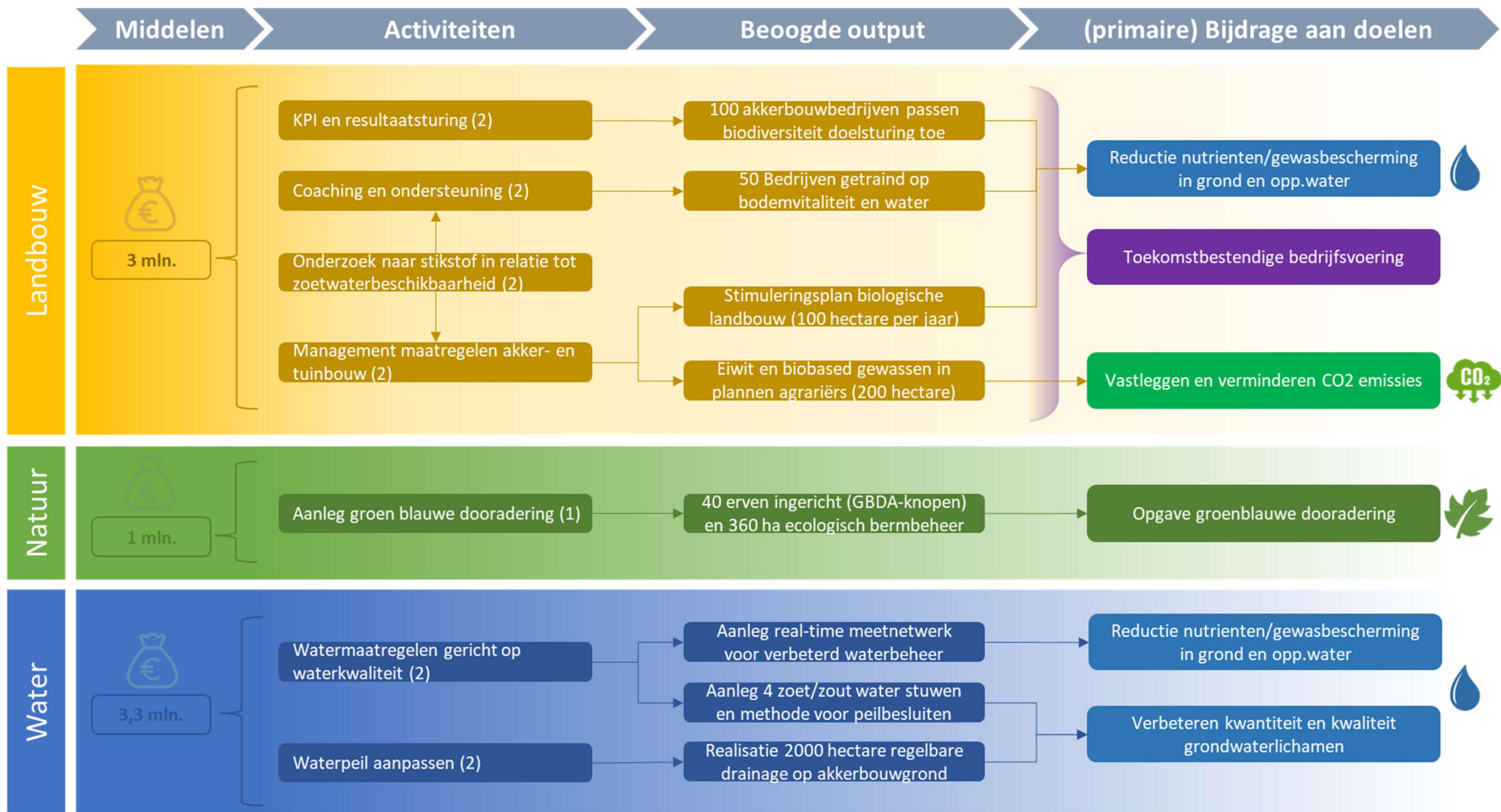
De provincie Zeeland heeft in 2022 geen aanvraag voor middelen ten behoeve van versnellingsmaatregelen ingediend. In 2024 heeft Zeeland €7,3 mln. van het Rijk toegekend gekregen voor de uitvoering van onderdelen van twee maatregelpakketten. Het maatregelenpakket *natuur* richt zich op groenblauwe dooradering door het creëren van landschappelijk waardevolle erven, de inzet van veldcoördinatoren die gebruikers van gronden helpen om groenblauwe elementen toe te passen op hun percelen en het ecologisch beheren van bermen, dijken en waterlopen. Het maatregelpakket *akkerbouw en zoetwater* omvat een pilot doelsturing door middel van biodiversiteitsmonitoring, stimulering van biologische landbouw, biobased- en eiwitteelten, coaching op bodemverbetering, verbeteren van de zoetwaterbeschikbaarheid via regelbare drainage en zuinig watergebruik en onderzoek naar de relatie tussen stikstof en zoetwater met een meetnetwerk. Binnen de provinciale pakketten akkerbouw en zoetwater, natuur en veeteelt heeft de provincie diverse maatregelen aangedragen waarvoor het Rijk nog geen middelen heeft toegekend, waaronder grondaankopen voor extensivering, vrijwillige beëindiging van veehouderijen en maatregelen op het gebied van zoetwater- en bodemverbetering. Het Prestatiepijlenschema in Figuur 15 geeft de toegekende activiteiten en beoogde resultaten weer.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2024	1	Natuur	1,0
	2	Akkerbouw en zoetwater	6,3
Totaal			7,3

* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Omdat Zeeland in 2022 geen maatregelen heeft aangevraagd is de te rapporteren voortgang op toegekende middelen in dit stadium beperkt. Zeeland is vanaf de zomer van 2024 gestart met het opzetten van de uitvoering van de maatregelen waarvoor het Rijk middelen beschikbaar heeft gesteld. Hiertoe wordt de organisatie van de uitvoering ingericht in samenwerking met gebiedspartijen, waaronder boerencollectieven en natuurorganisaties, die deels ook een rol in de uitvoering vervullen.

Figuur 15. Prestatie-pijlschema voor de middelen provinciale maatregelen voor Zeeland. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel.

3.12 Zuid-Holland

Zuid-Holland is een dichtbevolkte deltaprovincie, intensief benut door allerlei functies, waaronder de landbouw, en kent een uniek, gevarieerd landschap. Met een groeiende ruimtevrage staat de inrichting van Zuid-Holland verder onder druk, waaronder de kwaliteit van de Zuid-Hollandse natuur, water en bodem. De provincie Zuid-Holland richt zich daarom o.b.v. het voorontwerp ZH-PLG op onder meer natuurherstel, vermindering van stikstofuitstoot, verbetering van waterkwaliteit en klimaatadaptatie. Ook streeft de provincie naar een vitale landbouwsector door boeren te ondersteunen bij hun doorontwikkeling en verduurzaming.

Maatregelen

Aan de provincie Zuid-Holland is in 2022 €2,8 mln. toegekend voor landbouw en natuur maatregelen (zie tabel). In 2024 heeft Zuid-Holland nog eens €188,3 mln. toegekend gekregen voor drie maatregelpakketten. Het maatregelpakket *Landschap- en Natuurversterking* bestaat uit maatregelen gericht op bos- en natuurgebieden en het halen van natuurdoelen voor het herstellen van natuurlijke dynamiek, bijvoorbeeld door middel van groenblauwe dooradering, aanleg van nieuwe bossen, maatregelen in NNN-gebieden en maatregelen gericht op VHR-doelbereik. In het maatregelpakket *Toekomstbestendige Land- en Tuinbouw* worden stapsgewijs toegewerkt naar een toekomstbestendige land- en tuinbouw die met duurzame productie past bij de draagkracht van natuur, water en bodem. Het gaat bijvoorbeeld om de coaching van agrariërs, experimenteren met doelsturing o.b.v. KPI's, en diverse andere maatregelen in de veehouderij om emissies te reduceren. Het maatregelpakket *Toekomstbestendig Water- en Bodemsysteem* is gericht op de implementatie van CO₂-remmende maatregelen, zoals de aanleg van waterinfiltratiesystemen in veenweidegebieden. Het Prestatie-pijlschema in Figuur 16 geeft de activiteiten en beoogde resultaten weer. De beoogde output is indicatief en kan bijgesteld worden zodra begin 2025 in Zuid-Holland bestuurlijk (door de Gedeputeerde Staten) de programmering van de maatregelen is gemaakt.

Jaar	Nr.*	Maatregelen(pakketten)	Beschikt (€ mln.)
2022	1	Kwaliteitsbaggeren in natuurgebied Veenweiden Krimpenerwaard	2,5
	2	Omhoog met het veen Krimpenerwaard	0,1
	3	Onderzoek smart grids energiemaatregelen	0,2
2024	4	Landschap- en Natuurversterking	128,1
	5	Toekomstbestendige land- en tuinbouw	36,0
	6	Toekomstbestendig water- en bodemsysteem	24,1
Totaal			191

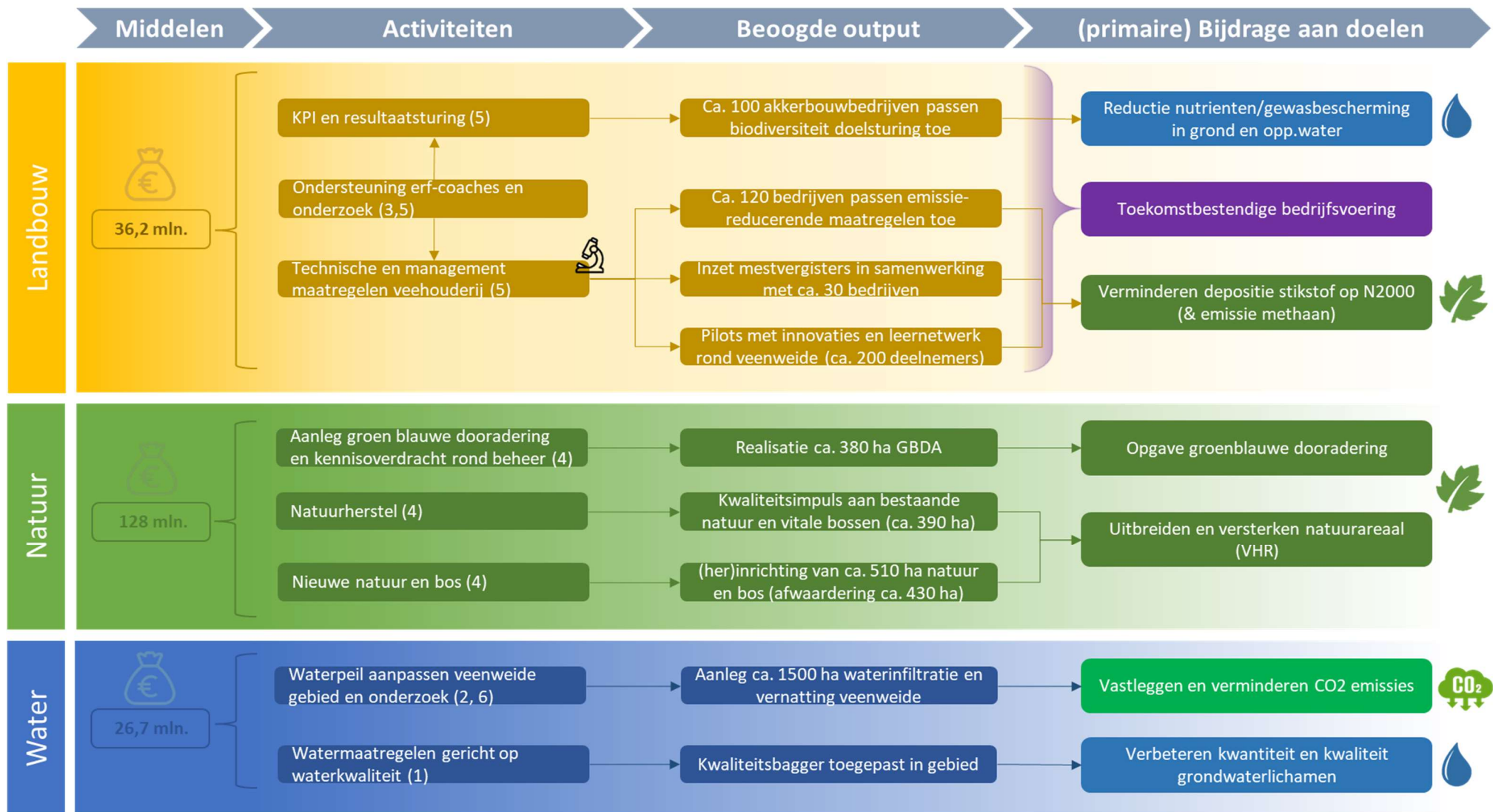
* De nummering bij activiteiten in het schema verwijst naar de maatregelpakketten in de tabel waar de activiteiten onderdeel van zijn.

Voortgang

Met alle drie de maatregelen waarvoor Zuid-Holland eind 2022 middelen toegekend heeft gekregen is aanzienlijke voortgang geboekt en in 2024 is de uitvoering doorgezet. Er is tot en met 2023 €0,4 mln. benut.

De maatregel *Kwaliteitsbaggeren in natuurgebied Veenweiden Krimpenerwaard* omvat het verwijderen van bagger om de waterkwaliteit te verbeteren en zeldzame flora en fauna te bevorderen in lijn met de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW). De maatregel verloopt voorspoedig. De maatregel *Omhoog met het Veen Krimpenerwaard* richt zich op het herstel van veenmosrietland en moerasheide. Binnen het project "Energiek Boeren," dat onderdeel is van de maatregel, is de eerste fase succesvol van start gegaan met een focus op energiebesparing en duurzame energieopwekking bij agrarische bedrijven. De uitvoering verloopt volgens plan en het voorbereidende onderzoek is inmiddels afgerond.

De maatregel *Onderzoek Smart Grids Energietransitie* -om samen met agrariërs te onderzoeken hoe duurzame energie kan bijdragen aan bedrijfsontwikkeling en emissiereductie - met focus op innovatie heeft enige vertraging opgelopen door de benodigde tijd voor het opstellen van een gedetailleerd projectplan. Inmiddels zijn de noodzakelijke opdrachten verstrekt. Het resultaat van de eerste fase wordt uiterlijk eind 2024 verwacht.

Figuur 16. Vereenvoudigde beleidstheorie voor de middelen provinciale maatregelen voor Zuid-Holland. duidt op een fieldlab/pilot project. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen en de beoogde output zijn indicatief en afgeleid uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. Output aantallen zijn evenredig bijgesteld naar het deel van de aanvraag dat is goedgekeurd en naar beneden afgerond. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Ten behoeve van inzichtelijkheid zijn niet alle relaties weergegeven. De nummering bij activiteiten verwijst naar de betreffende maatregelpakketten in de tabel..

4 Bijlage

4.1 Toelichting bij overzicht per provincie

Per provincie wordt op de tweede pagina een prestatie-pijlschema weergegeven. Deze heeft tot doel op een gestandaardiseerde wijze te laten zien op welke thema's, met welk soort maatregelen en welke toegekende middelen de provincies aan de slag gaan om concrete resultaten te realiseren waarmee ze aan de doelen werken. De visualisatie geeft de volgende informatie weer:

Middelen en Maatregelen (activiteiten): Het pijlschema laat zien wat voor type maatregelen de provincies nemen, onderverdeeld naar landbouw-, natuur- en watermaatregelen. Daarbij wordt aangeduid hoeveel middelen beschikbaar zijn gesteld voor deze activiteiten. Aanduiding van de verdeling van middelen naar type maatregelen (Landbouw, Natuur en Water) en de beoogde output zijn indicatief en afkomstig uit de aanvragen van provincies voor maatregelen(pakketten) 2022 en 2024. Maatregelen voor gebiedsgericht samenwerken die randvoorwaardelijk zijn, worden wanneer van toepassing onderaan het schema weergegeven met een verticale pijl naar de andere activiteiten.

Beoogde resultaat (output): Het pijlschema geeft de directe resultaten die de provincies verwachten te bereiken met de maatregelen weer. Dit betreft de indicatoren waarop provincies ook volgens de RPML-regeling jaarlijks worden geacht de voortgang te rapporteren, in termen van aantal deelnemende bedrijven en aantal hectares. Ook deze aantallen zijn indicatief.

Doelstelling: De (wettelijke) doelstellingen waaraan door provincies en vanuit de gebiedsgerichte aanpak wordt bijgedragen op het gebied van natuur, klimaat en water zijn weergegeven. Dit omvat de wettelijke doelen vanuit de VHR en de KRW. De integraliteit van de maatregelen maakt dat in werkelijkheid de meeste activiteiten aan meer doelen bijdragen dan weergegeven. Meer in het algemeen wordt zichtbaar gemaakt dat (vooral met landbouwmaatregelen) ook wordt bijgedragen aan toekomstbestendige bedrijfsvoering.

Fieldlabs & pilots: Er zijn ook middelen toegekend voor fieldlabs. Fieldlabs zijn in het pijlschema aangeduid met bijgaande symbool. Directe bijdrage aan doelbereik is doorgaans beperkt en het voornaamste doel is bijdragen aan kennis. KPI-regelingen betreffen altijd pilots.

De rapportage per provincie dient te worden bekeken met inachtneming van het volgende:

- **Alleen voortgang monitoring:** Het pijlschema helpt om voortgang van de uitvoering en directe resultaten te monitoren en inzichtelijk te maken. Daarbij wordt slechts aangeduid aan welke doelen (primair) wordt bijgedragen. Het prestatie-pijlschema geeft geen inzicht in de mate waarin effecten (outcome, zoals stikstof reductie) worden gerealiseerd.
- **Middelen/output zijn indicatief:** De verdeling van middelen over activiteiten zoals weergegeven in het pijlschema is gebaseerd op toetsing en toekenning van middelen en kan in de praktijk afwijken. Provincies kunnen middelen binnen een maatregelpakket anders inzetten en wijzigingen aanvragen. Het huidige prestatie-pijlschema is daarom indicatief. Wanneer wijzigingen optreden kan het pijlschema worden bijgesteld om ook consequenties voor resultaten inzichtelijk te maken.
- **Standaardisering:** Het pijlschema is uitgewerkt met informatie uit de aanvragen van de provincie van 2022/2024. Voor de 2024-maatregelen is de classificering van maatregelen grotendeels door de provincie zelf gemaakt in een aangereikt format. Deze is aangevuld door LVVN op basis van de aanvraag en ter verificatie voorgelegd aan de provincie.
- **Bron:** Bij het opstellen van het rapport en het prestatie-pijlschema is gebruik gemaakt van informatie van de provincie. De gerealiseerde voortgang is afgeleid uit het voortgangsrapport en de financiële verantwoording van de provincie van mei 2024 en bevat de stand van zaken tot eind 2023. De indicatieve beoogde output is afgeleid uit de ingediende en getoetste maatregelpakketten en ter verificatie aan de provincie voorgelegd.